

KORA BRONZKORI TEMETKEZÉSEK A CSEPEL-SZIGET KELETI PARTJÁN

A Csepel-sziget északi részén az elmúlt, több mint egy évszázad folyamán számos temető részlete, kisebb-nagyobb sírcsoportok és egyes sírok jutottak felszínre harangedényekkel. Az utóbbi évtizedek folyamán nagy telepek is ismertté váltak. 1975-ben közreadtam Csetneki Jelenik Elek nyomán a Tökölön megismert temetők megmaradt leletanyagát és dokumentációját.¹ A forrásanyag századunk második felében úgy felduzzadt, hogy az összes leletet tartalmazó monográfia megjelenéséig szükségesnek érzem egyes kisebb területeken, így pl. a Csepel-sziget keleti partján előkerült és feltárt sírleletek közzétételét.

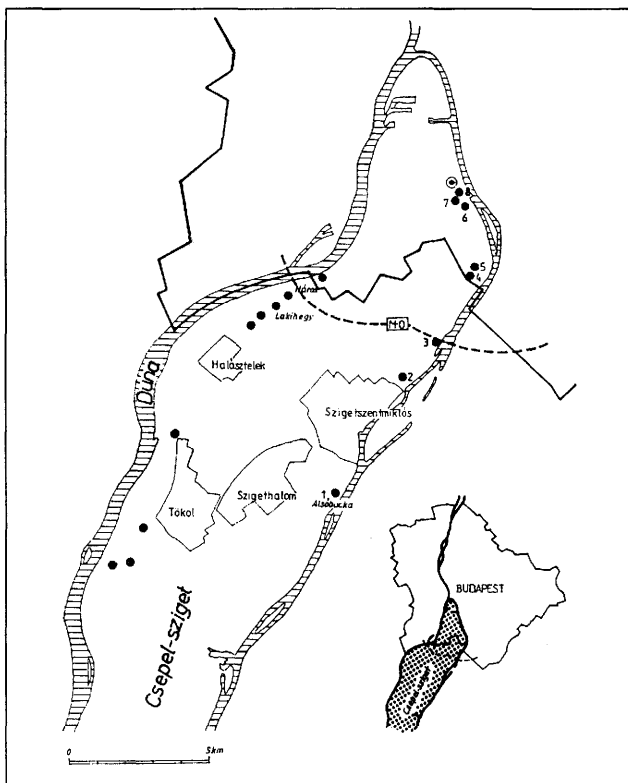
Úgy éreztem, hogy az Európa nagy részén előforduló harangedények nem indokolják egy hatalmas területet felölelő egységességet sugalló „harangedény kultúra” elnevezését, mivel a harangedények és hozzájuk kapcsolódó jellegzetes lelet-típusok a temetők és sírok együtteseiben alárendeltebb szerepet játszanak a helyi és más irányú jellegzetességek erőteljes érvényre jutása mellett. Hasonlóképpen aránytalanul kevés a harangedényeket tartalmazó temetkezés. Ezért elhagytam a „harangedény kultúra” elnevezését és helyette a tartalmat jobban kifejező „Harangedény-Csepel csoport” nevet vezettem be annak a kulturális komplexumnak az elkülönítésére, amely a kora bronzkorban a Dunakönyöktől a Csepel-sziget közepéig, a Duna mentén hosszú, keskeny sávban a kora bronzkor egy szakaszát (II) meghatározta.² Ezt az elnevezést a nemzetközi kutatás is elfogadta.³

A Harangedény-Csepel csoport leletei legelőször 1876-ban kerültek elő Magyarországon, Tököl község határában, a sziget nyugati partján. Az árvíz és a gátszakadás hozta felszínre az első leleteket, melyek egy része a Nemzeti Múzeumba került, más része pedig szétszóródott az ország és Európa számos múzeuma között. A leletek állapota alapján (sok sértetlen edény) minden valószínűség szerint elpusztított temetkezések mellékleteire kell gondolnunk.⁴ Az árvízet követő gátépítési munkák újabb temetők leleteit bolygatták meg. Csetneki Jelenik Elek a Magyar Nemzeti Múzeum fiatal régésze leletmentő megfigyelései 1878-ban rögzítették a temetők és sírok helyét és gyűjtésével ismét jelentős mennyiségű lelet került a Nemzeti Múzeumba.⁵ Az első publikációban csak négy edény képe került közlésre, de már ezek is, és a jelentős európai múzeumokba került jellegzetes harangedények ismertté tették Tököl nevét a nemzetközi régészeti irodalomban.⁶ Mintegy 75 éven keresztül a Tököli temetők leletei alkották lényegében az egyedüli alapot a Harangedény-Csepel csoport problémáinak megismerésére. A legtöbb tököli leletet, de csak a díszített harangedényeket, leletösszefüggések nélkül, Tompa Ferenc közölte 1942-ben.⁷ 1975-ben kíséreltem meg, hogy Csetneki Jelenik Elek eredeti jegyzetei és vázlatai alapján rekonstruáljam a tököli temetők helyét és kiegészítsem a térképet saját 1974. évi terepbejárásom alkalmával talált sírlelet rögzítésével.⁸

Csetneki Jelenik Elek három temetőről tesz említést. Ezekből azonban csak az I. és II. tartozott a kora bronzkori Harangedény-Csepel csoport körébe, a III. temető a középső bronzkori Vátya kultúra leleteit tartalmazta. Csetneki Jelenik nem sorolta külön temetőbe az 1876. évi leleteket, csupán megközelítő helyüket közölte. Így is jó támpontnak bizonyult azonban ahhoz, hogy az 1876-ban felszínre került leleteket is önálló temetőből származtassuk.⁹

1974. évben, terepszemlém során sikerült az előzők közelében egy újabb temető helyét megállapítani, s egy sír leleteit megmenteni. Így Tököl határában most már összesen 4 temető tartozik a Harangedény-Csepel csoport körébe.¹⁰

A Csepel-sziget keleti partján századunk ötvenes éve óta számos helyen került sor a Harangedény-Csepel csoport lelőhelyeinek, köztük temetkezéseinek, a feltáráására. A következőkben a keleti part jelenleg ismert sírjait és a temetkezések leleteit mutatjuk be, délről észak felé haladva (1. kép).

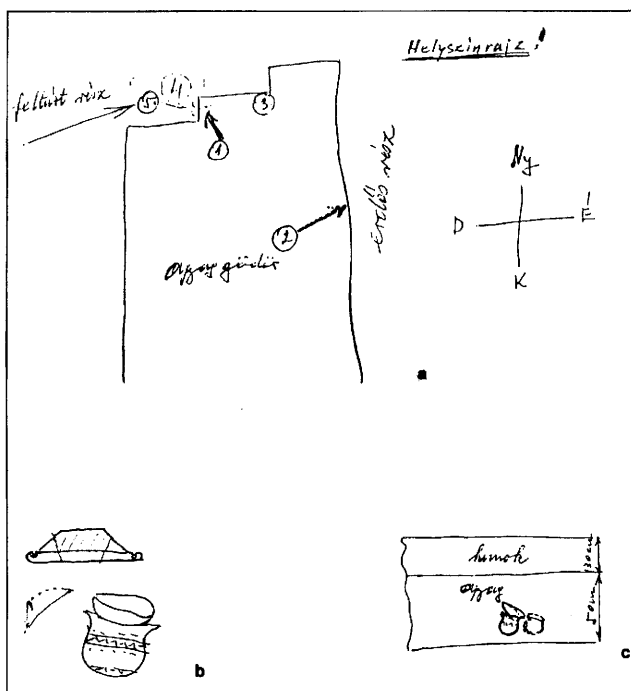
1. kép. A Harangedény-Csepel csoport lelőhelyei a Csepel-szigeten. Számozott lelőhelyek a keleti parton: 1. Szigetszentmiklós– Alsóbuca; 2. Szigetszentmiklós– Teleki út 45; 3. Szigetszentmiklós– II. vízcsőárok és M0 autótú nyomsávja; 4. Budapest XXI, Csepel–Királyverdő út 100; 5. Budapest XXI, Csepel–Gyimesi út 51; 6. Budapest XXI, Csepel–Hajós utca. 2; 7. Budapest XXI, Kökényesi út 19; 8. Budapest XXI, Csepel–Damjanich utca. 83.

1. SZIGETSZENTMIKLÓS-ALSÓBUCKA¹¹

A Haragedény-Csepel csoport legdélibb ismert temetkezési helye a keleti parton. Kb. egyvonalban fekszik a tököli legdélibb temetővel. Nem valószínű, hogy ténylegesen ez a legdélibb temető, mert települési jelenségek a keleti parton még Szigetscép határában is előfordultak. Az pedig szabályszerűnek tekinthető, hogy a települések mögött, a parttól távolabb mindig megtalálhatók a temetkezések. A lelőhely a helységtől délre, kb. 3 km-re található a magas homokdombokon (buckák), nem messze a soroksári Kis-Dunától. A közeli sóderbánya mellett, bányászás közben 1968-ban bukkantak a temetőre, ahol iskolás gyerekek gyűjtöttek cserepeket és ezeket eljuttatták a szigetszentmiklósi Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjéhez, Vöő Imréhez. Ő jelentette a leleteket és körülményeket a Nemzeti Múzeum Adattára számára. Patay Pál végzett helyszíni szemlélt és az összegyűjtött leleteket beszállította a Nemzeti Múzeumba. Vöő Imre leírása alapján a következőket lehet megállapítani: A felszínt mintegy 30 cm-es homokréteg borítja, alatta fekete agyagos réteg következik. Az agyagos rétegben voltak a temetkezések. 5 sír helyét tudta azonosítani. A sírok mind kb. 80 cm mélységben feküdtek. Egymástól való távolságuk már megállapíthatatlan. A sírok helyéről Vöő Imre készített méretarány nélküli vázlatot (2. kép). Az agyagbánya Ny-K-i irányú téglalap alakú. A nyugati felében voltak a sírok:

1. sír.

- Zónásdíszű haragedény. Vörös színű, szürke foltokkal. Kiegészített. M. 14,5 cm MNM Ltsz. 69.24.3. (5. kép 3).
- Tál, fordított csonkakúp alakú, erősen behúzott vállal, rövid ívelt nyakkal, széles, ferdén tagolt, kihajló peremmel, alatta rövid kis füllel. Sötétszürke. M. 6,3 cm, pá 19,2 cm MNM Ltsz. 69.24.7. (5. kép 4).
- Talán fazék vagy kisebb urnaszerű edény töredéke, ívelt, kihajló nyakkal. Nem készült rajz. MNM. Ltsz. 69.24.8.
- Haragedény töredékek. Talán az a. edényből származnak. MNM. Ltsz. 69.24.9.

2. kép. Szigetszentmiklós–Alsóbuca. a: a sírok helyszíni vázlata, b: a 4. sír helyzete, c: a lelőhely függőleges metszete

2. sír.

Az 1. sírtól északkeletre. Csak fekete tál apró töredékeit lehetett megfigyelni, amelyek nem kerültek be a Nemzeti Múzeumba.

3. sír.

Az 1. sírtól északnyugatra. A legnagyobb haragedény töredékei származnak belőle és egy töredékes kis korsót tudott Vöő Imre megmenteni.

- Zónásdíszű haragedény töredékei. Vörös. Rajzban részben rekonstruáltak. Tör. m. 15 cm, pá 14 cm MNM Ltsz. 69.24.5. (5. kép 6).
- Kis korsó töredéke, gömbtesttel, s feltehetően hengeres nyakkal. Sötétszürke. Rajzban részben rekonstruáltak. MNM Ltsz. 69.24.6. (5. kép 5).

4. sír.

Az 1. sírtól nyugat-délnyugatra, az agyagbánya falában. A leírás szerint a zónásdíszű haragedényben voltak az égett csontok és erre volt rátéve egy lyukas fenekű kis tál, szájjával felfelé. Vöő Imre szerint még ez is le volt borítva egy másik tállal, azonban lecsúszott, s mintegy 20 cm-re feküdt egészen apró darabokban. Ez utóbbiból nem maradt semmi.

- Zónásdíszű haragedény. Vöröses, szürke foltos. M. 15 cm, pá 15,1 cm, fá. 6,5 cm MNM Ltsz. 69.24.1. (5. kép 2).
- Kis tál, alacsony fordított csonkakúp alakú. Alján két hosszú, keskeny ovális áttörés. Pereme alatt egymás mellett két kis lyuk, oldalán alul négy hasonló méretű lyuk. Téglavörös. M. 5,5 cm, pá 14,4 cm, fá. 11,5 cm MNM Ltsz. 69.24.2. (5. kép 1).

5. sír.

Az agyagbánya területén kívül végzett turkálás alkalmával bolygatták meg. A 4. sír közelében, attól délnyugatra feküdt. Csupán egy töredékes haragedényt sikerült belőle megmenteni.

- Zónásdíszű karcsú kis haragedény. Szürke. M. 10,5 cm, pá 12,5 cm MNM Ltsz 69.24.4. (5. kép 7).

Az ismertett sírokról azt jegyezte fel Vöő Imre, hogy csontváznak semmi maradványát nem tudta megfigyelni, ezért feltételezi, hogy valamennyi sír hamvasztásos volt. Ezt a feltevést elfogadhatjuk, mert legalább csontszilánkoknak kellett volna maradni a csontvázakból. Ma már azonban kideríthetetlen, hogy szórthamvas vagy urnás temetkezésekkel állunk-e szemben, mivel ilyenre utaló adat nem maradt fenn. Egyetlen haragedényről írja a gyűjtő, hogy égett csontok voltak benne. Ez azonban az urna jellegét nem bizonyítja. Talán nem járunk messze a valóságtól, ha a Budapest környéki párhuzamok alapján, szórthamvas temetkezéseket tételezünk fel. Ezt valószínűsíti a díszített haragedények szokatlanul nagy száma, amelyek csaknem kizárólag csontvázak és szórthamvas temetkezések mellől kerülnek elő. Az is lehet azonban, hogy csak a vörös színű, díszített haragedények vonták magukra a találók figyelmét, s a díszítetlen, sötét színű és főleg apró darabokban talált egyéb edények töredékeit nem szedték össze. Az ismeretett lelőhelyet a Haragedény-Csepel csoport fontos temetkezési helyei közé soroljuk.

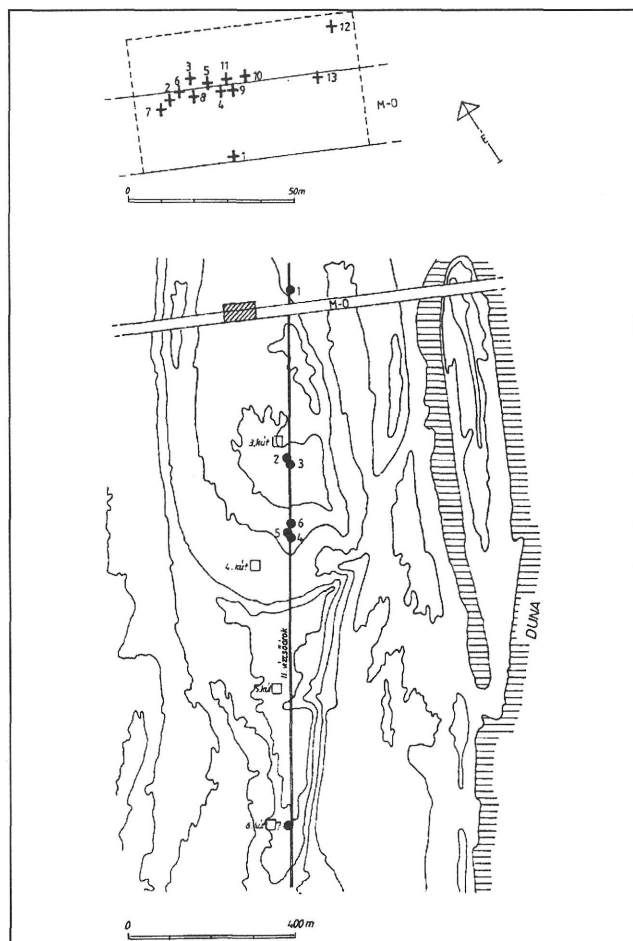
2. SZIGETSZENTMIKLÓS–TELEKI ÚT 45.¹²

A lelőhely a Szigetszentmiklós belterületétől északra, a helység laza beépítésű külterületén fekszik. A családi ház kertjében ásott alkalmi kis homokbánya területén csontvázak temetkezést találtak. A találók csak a két jellegzetes haragedényre emlékeztek, melyeket a Budapesti Történeti Múzeumnak ajánlódokoztak. Lehet, hogy más, apró leletek is tartozhattak a sírhoz, de ezek nem keltettek figyelmet.

- Karcsú, magas, zónásdíszű haragedény. Vörös. M. 25,5 cm, pá 21 cm, fá. 9 cm Ltsz. 72. 2. 1. (6. kép 1).
- Kisebb zónásdíszű haragedény. Téglavörös. M. 12,2 cm, pá 12, cm, fá. 7,5 cm Ltsz. 72. 2. 2. (6. kép 2).

3. SZIGETSZENTMIKLÓS–II. VÍZCSÓÁROK ÉS M0-ÁS AUTÓÚT NYOMVONALA

A lelőhely Szigetszentmiklós északi határszéle közelében hosszán elnyúló lapos hát, egykori feltöltött folyómedrekkel, a víztől, szokás szerint kissé távolabb. 1972-ben Mausecz József a vízművek dolgozója bejelentette, hogy csőfektetés közben edényeket és csontvázmaradványokat találtak.¹³ Megőrzött egy jellegzetes zónásdíszű harangedényt, amelyet átadott a BTM-nek. A helyszíni szemle után rövid leletmentést végeztünk, amely során a Harangedény-Csepel csoport 7 sírját tártuk fel, csaknem 1100 m hosszú sávon (3. kép). A leletmentésre egészen korlátozott lehetőség nyílt. A vízcső számára ugyanis már kiásták a 3 m széles árkot s csak azokat a sírokat tudtuk megmenteni, melyeket a gép kisebb-nagyobb mértékben megbolygatott és láthatóvá váltak az árok mindkét profiljában. 5 sír lehetett egy nagyobb csoport része, kb. 160 m-t felőlelő távon, míg ezektől északra mintegy 400 m-re találtuk a legészakibb, s a középső sírcsoporttól délre mintegy 540 m-re a legdélibb sírt. Feltehetően ezen határok között terültek el egy nagyobb temetkezési egység sírcsoportjai, melyek a parton húzódo település elhunyt tagjait fogadták magukba. Ezt a feltevést erősítette meg az M0-ás autót út nyomvonalában feltárt teleprészlet és 13 sír is, amely esetleg külön sírcsoportot alkotott. Igen valószínű, hogy a legdélibb sír is egy másik sírcsoport tagja volt. Ugyanis még ilyen körülmények között is nehéz elképzelni,

3. kép. Temetkezések Szigetszentmiklós–II. vízcsóárok és az M0 autót út mentén

hogy egy létező összefüggő temetőből, még ha egy vonal mentén is, de több mint 500 m hosszan egyetlen sír se kerüljön elő. A leleteket a BTM őrzi.

Kalicz-Schreiber Rózsa leletmentésével 1972-ben feltárt sírok:

1. sír, a vízcsóárok keleti falában. (4. kép 1).

Szórthamvas temetkezés. Erősen bolygatott. A hamvakat egy kupacban a sírgödör északi részének közepén halmozták fel. A sír északi részén az égett csontoknál megmaradtak egy tál töredékei, délnyugatra egy füles harangedény, és a sír jelenlegi délnyugati végén egy nagyobb fazék vagy amfora töredékei. Sírmélység 96 cm Leletek:

a. Tál töredékei, fordított csonkakúp alakúak, kissé kihajló, befelé erősen tagolt széles peremmel. Rajzban tudtuk rekonstruálni. Világosbarna, porózus anyagú. Ltsz. 72.3.2. (6. kép 5).

b. Zónásdíszű harangedény, perem alatt ülő szalagfüllel, vörös festés nyomaival. Vörös színű, oldalán pecsételt és benyomott sávok váltakoznak a díszítetlen zónákkal. A benyomott pontokban több helyen megmaradt a fehér mészbetét nyoma is. Ezek az edények néhányszor két szín (vörös és fehér) együttes alkalmazásával értek el különleges színhatást. M. 12,2 cm, pá 11 cm fá. 6,2 cm Ltsz. 72.3.3. (6. kép 4).

c. Nagyméretű fazék vagy öblös hasú amfora töredékei. Szürkésbarna. Nem lehetett rekonstruálni.

2. sír. A vízcsóárok nyugati falában. (4. kép 2).

Urnás temetkezés. Az urna alja 50 cm mélyen állt, felső részét elszántották. Leletek:

a. Urna alsó része. Vörösbarna, kívül rücskös, égett csontok az urna aljában. Nem készült rajz. Tör. m. 6 cm Ltsz. 72.3.5.

3. sír. A vízcsóárok nyugati falában. (4. kép 2).

A 2. sír urnája alatt bukkantunk rá, a felszíntől számított 80 cm mélységben. Gyermekek zsugorított csontvázat tartalmazta a sír, de a csontok nagy része elkorhadott. Irányítása ÉK-DNy, fejjel ÉK felé. A leletek a fej és a láb tájékán voltak. Leletek:

a. Nagyméretű füles tál. Behúzott szája alatt borda fut körbe és ez alatt rövid szalagfüll ül. A borda alatt két bekarcolt körülfutó vonal között bepecsételt technikával kispórolt, egymásba érő fekvő rombusz minta fut körbe. A fület is pecsételt minta díszíti. Szürkésbarna. M. 16,5 cm, pá 31,5 cm, fá. 11,2 cm Ltsz. 72.3.6. (7. kép 1).

b. Füles korsó, kettős kónikus, tagoltan illeszkedő rövid ívelt nyakkal, kissé kihajló peremmel, peremből indított rövid szalagfüllel. Fület és alatta a vállát 3 erőteljes függőleges párhuzamos borda borítja. Füllel szemben a vállát kettős, fordított V-alakú, két oldalt 1–1 hasonló elhelyezésű borda díszíti. Alsó részén, a vállon levő bordákhoz nem alkalmazkodó elhelyezésben 6 függőleges karcolt vonalakkal álló szalagminta van, amelyek közepét zezugvonalból, háromszögekből és rombuszokból álló motívum tölti ki. A karcolt vonalakban helyenként megmaradt az egykori mészbetét maradványa. Fényezett, csaknem fekete. M. 13 cm, pá 11,4 cm, fá. 7,5 cm Ltsz. 72.3.7. (7. kép 2)

c. Harangedény, bepecsételt zónás dísszel. Világosbarna. M. 12,3 cm, pá 11,4 cm, fá. 5,7 cm Ltsz. 72.3.8. (7. kép 4)

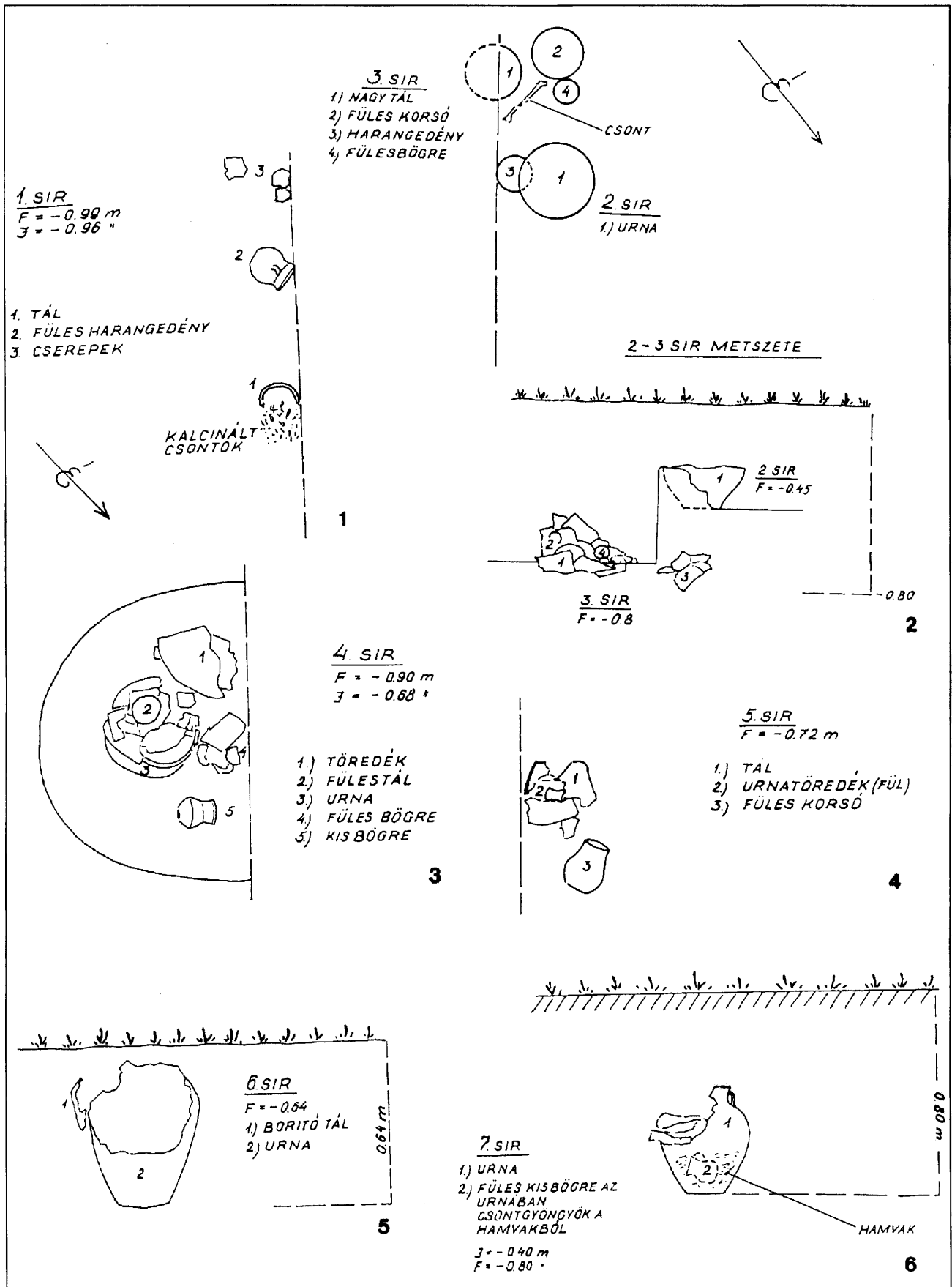
d. Füles korsó, kettős kónikus alsó résszel, tagoltan illeszkedő ívelt nyakkal, kissé kihajló peremmel, perem alól indított szalagfüllel. Alján szabálytalan bekarcolt kereszt alakú minta van. Szürkésbarna. m. 8 cm, pá 7 cm, fá. 5 cm Ltsz. 72.3.9. (7. kp 3)

4. sír. A vízcsóárok keleti falában. (4. kép 3).

Urnás temetkezés. Az égett csontok fazék alakú urnában voltak, melyet tállal borítottak. Két kis bögre az urna északi oldalán, nyugatra pedig nagy edényből származó oldaltöredék hevert. Sírmélység 90 cm Leletek:

a. Nagy fazék töredéke, rücskös felülettel. Szürkésbarna. Nem készült rajz. Ltsz. 72.3.10.

b. Füles tál, élesen kettős kónikus, kihajló szájjal, befelé ferdén tagolt széles

4. kép. 1-6. Szigetszentmiklós-II. vízcsőárok. Az 1-7. sírok helyszínrajza

peremmel, s a peremből indított rövid szalagfüllel. Világosbarna, porózusos külsejű. M. 7 cm, pá 17 cm, fá. 6,6 cm Ltsz. 72.3.11. (8. kép 2).

c. Fazék, tojástesttel, rövid ívelt nyakkal, kihajló peremmel, urnának használták. A peremén négy rövid lapos, középen benyomott bütyök ül. Szürkésbarna. M. 24 cm, pá. 17,2 cm, fá. 10,3 cm. Ltsz. 72.3.12. (8. kép 5).

d. Kis korsó, lekerekített kettős kónikus testtel, tagoltan illeszkedő hengeres nyakkal, közvetlenül a perem alól indított szalagfüllel. Szemben a füllel a hasán rövid függőleges borda. Világosbarna, szemcsés anyagú. M. 8,5 cm, pá 6 cm, fá. 4,2 cm Ltsz. 72.3.13. (8. kép 3).

d. Kis füles korsó, kettős kónikus alsó résszel, tagoltan illeszkedő enyhén kónikus nyakkal, s közvetlenül a perem alól indított szalagfüllel. Világosbarna, fényezett. M. 7 cm, pá 5 cm, fá. 2,5 cm Ltsz. 72.3.14. (8. kép 1).

5. sír. Urnasír. A vízcsőárok nyugati falában. (4. kép 4).

Bolygatott. Az urna töredékeit egy tál és egy nagy edény alja borította, az edénycsomó mellett kis korsó feküdt. Sírmélység 72 cm Leletek:

a. Nagy fazék vagy másféle edény alsó része. Vörösesbarna, szemcsés anyagú. Tör. m. 11 cm, fá. 11,5 cm Ltsz. 72.3.15. (8. kép 7).

b. Tál, fordított csonkakúp alakú, enyhén kihajló szájjal, széles pereme befelé ferden tagolt. Erősen kiegészített. Vörösesbarna. M. 10,8 cm, pá 20,6 cm, fá. 7,2 cm Ltsz. 72.3.16. (8. kép 4).

c. Kis korsó, kettős kónikus testtel, ívelten illeszkedő hengeres nyakkal, enyhén kihajló peremmel, perem alól indított szalagfüllel. Világosbarna, porózus anyagú. M. 10,6 cm, pá 6,4 cm, fá. 5,2 cm Ltsz. 72.3.17. (8. kép 8).

d. Nagy edény, töredékes állapotban. Nyomott kettős csonkakúp alakú, hasán két füllel, nyakrésze hiányzik. Öblén vízszintes borda fut körbe. Válláról feltehetően 4 x 3 fordított V-alakú erőteljes borda fut a hasi bordáig. Alsó része rücskös. Rajzban tudtuk rekonstruálni. Vörösesbarna. Ltsz. 72.3.18. (8. kép 6).

6. sír. A vízcsőárok keleti falában. (4. kép 5).

Urnasír. Nyúlánk, magas fazékban voltak az égett csontok és ezt borította egy füles fazék. Sírmélység 64 cm Leletek:

a. Egyfülű nagy fazék, kettős kónikus alsó résszel, tagoltan illeszkedő hengeres nyakkal, enyhén kihajló peremmel. Perem alól indított rövid szalagfülle a nyakra támaszkodik. Szürkésbarna, válltól lefelé rücskös. M. 21,5 cm, pá 16 cm, fá. 11,2 cm Ltsz. 72.3.19. (8. kép 9).

b. Fazék, magas, megnyúlt ovális testtel, s enyhe tagoltsággal illeszkedő ívelten kónikus nyakkal. Urnaként használták. A perem alól indított két szalagfüll a vállra támaszkodik. Szürkésbarna. M. 33 cm, pá 16,5 cm, fá. 11 cm Ltsz. 72.3.20. (8. kép 10).

7. sír. A vízcsőárok nyugati falában. (4. kép 6).

Urnás temetkezés, a középső sírcsoporttól dél felé a legtávolabb fekvő sír. Az urnában voltak az égett csontok, az urnán nagyobb edény vagy edények töredékei, az urnában pedig az égett csontok között kis bögre, továbbá 5 db csontgyöngy hevert. Sírmélység 80 cm Leletek:

a. Fazék, tojástestű, erős íveléssel illeszkedő hengeres nyakkal, sűrű bevagdalsókkal csipkézett peremmel. Perem alól induló két szalagfülle a vállra támaszkodik. Felülete rücskös. Szürkésbarna. M. 35 cm, pá 23,5 cm, fá. 12,5 cm Ltsz. 72.3.21. (6. kép 7).

b. Korong alakú csontgyöngyök az urna belsejéből, 5 db Ltsz. 72.3.22. (6. kép 8).

c. Kis füles bögre, lekerekített kettős csonkakúp alakú testtel, ívelten illeszkedő egészen alacsony nyakkal, kissé kihajló peremmel. Rövid szalagfülle a peremből indul és a vállra támaszkodik. Barna. Az urnában hevert az égett csontok között. M. 6,6 cm, pá 7,6 cm, fá. 4,4 cm Ltsz. 72.3.23. (6. kép 6).

d. Nagyobb fazék füles töredékei és nagyobb aljtöredék. Szürke. Rajzban sem rekonstruálhatók. Ltsz. 72.3.24-26. (6. kép 9).

A leletmentést megelőzően előkerült szórvány, amely nagy valószínűséggel elpusztított sírből származik és a munkagép kezelője adta át:

– Zónásdíszú harangedény. téglavörös. M. 12,7 cm, pá 12,5 cm, fá. 6 cm Ltsz. 72.3.1. (6. t. 3). A leletmentést megelőzően, Vöd Imre, a szigetszentmiklósi helytörténeti gyűjtemény vezetője is összegyűjtött és a BTM-nek

átadott több edényt és töredéket, melyek elpusztított sír vagy sírok leletei voltak:

– Zónásdíszú harangedény, bepecsételt dísszel. Vörös. M. 15,6 cm, pá 17 cm, fá. 17 cm Ltsz. 96.2.1. (9. kép 8).

– Nagy füles bögre, gömbölyded testtel, tagoltan illeszkedő hengeres nyakkal, enyhén kihajló peremmel. Rövid szalagfülle a perem alól indul és a vállra támaszkodik. Hasát széles körülfutó sávban, a harangedényekre jellemző bepecsételt zónás díszítés borítja. Szürkésbarna. M. 19 cm, pá 19 cm, fá. 9,6 cm Ltsz. 96.2.2. (9. kép 10).

– Füles korsó, gömbölyded alsó résszel, megnyúlt hengeres nyakkal, s perem alól indított szalagfüllel. Szürke. M. 16.5 cm, pá 9 cm, fá. 6 cm Ltsz. 96.2.3. (9. kép 7).

– Nagy edény (urna) töredéke. Kettős kónikus alsó részéhez tagoltan illeszkedett csaknem hengeres nyaka, pereme enyhén kihajló. Hasán egymással szemben két zömök fül helyezkedett el A fülek között a vállat 3–3 erőteljes fordított V-alakú borda díszítette, a fül fölött kis bütyök ül Felső része simított, alul érdes. (9. kép 9). Rekonstruált m. 27 cm Ltsz. 96.2.4.

– Kis lábas tálka, félgömb alakú, 3 hengeres enyhén ferden álló lábbal. Sárge. M. 4,5 cm, pá 7,2 cm Ltsz. 96.2.5. (9. kép 6).

– Tál töredéke, éles vállal, ívelt nyakkal, vízszintes peremén bepecsételt dísszel. Barna. Ltsz. 96.2.6. (9. kép 5).

A leletmentéssel nem tudtuk megállapítani, hogy a temetkezések milyen sűrűséggel, milyen távol feküdtek egymástól és milyen csoportosulásokat alkothattak. Ugyanis csupán a hosszú árok két partjának vonala állt rendelkezésünkre. Többet tudunk meg az M0-ás autótút építését megelőző leletmentés révén, mivel a partra merőlegesen épülő, s a vízcsőárkot is keresztező autótút 60 m széles nyomsávján feltárásra kerülhetett egy kisebb sírcsoport.

Az M0-ás autótút építése miatt Endrődi Anna végzett leletmentő ásatást a K-NY irányú nyomvonalon 1988–89-ben.¹⁴ A part közelében találta meg a Harangedény-Csepel csoport települési jelenségeit, s 1988-ban a szokásos módon távolabb, mintegy 350 m-re a vízparttól a településhez tartozó 13 temetkezést. 10 sír valódi csoportot alkotva egészen közel helyezkedett el egymáshoz, csupán 3 temetkezés kapcsolódott kissé lazábban hozzájuk. A nyomvonal érintette azt a helyet, ahol 1972-ben az 1. sírt megtaláltam. Feltételezhető, hogy az 1972-ben és 1988-ban feltárt sírok ugyanannak a nagykiterjedésű temetkezési egységnek a részei.

Az 1988-ban feltárt sírokat Endrődi Anna közölte,¹⁵ s ezek minden szempontból beleillenek a Harangedény-Csepel csoport kulturális egységébe, melyet az általam kiásott sírok is képviselnek. Tíz sír urnás, egy szörthamvas, egy csontvázás temetkezést tartalmazott a sírcsoporton belül. Egy sír annyira roncsolt volt, hogy jellege megállapíthatatlan maradt. A nagyméretű telepfeltárás során Endrődi Anna a part közelében is rábukkant egy csontvázás és egy urnás temetkezésre, amelyek valamilyen nem szokványos ok miatt, nem tartoztak a sírcsoportok egységébe.¹⁶

4. BUDAPEST XXI, CSEPEL-KIRÁLYERDŐ ÚT 100.¹⁷

A lelőhely a város déli határvonalán fekszik, a Dunától kissé távolabb. Zachar tanár, a csepeli helytörténeti gyűjtemény egykori vezetője elmondása szerint rigolirozásokor 50–60 cm mélyen találták a jellegzetes harangedényt, amelyben szerinte hamvak voltak. Semmi többet nem tudott a lelőköri körülményekről. Ma már nem lehetséges az állítás bizonyítása. Véleményem szerint itt is, miként Szigetszentmiklós–Alsóbucka ese-

tében, szórthamvas temetkezésre gondolhatunk, amelyből csak az ép harangedényt gyűjtötték be, a többi, feltehetően töredékes edényt, mint „értéktelent,” visszaszórták.

– Zónás díszű harangedény, perem alól indított szalagfüllel, mely az edény testéhez hasonló, csak függőleges pecsételt díszet visel. Az S-profilú, karcsú harangedénynek a korszokra emlékeztető formája van. Vörös, csaknem ép M. 12,6 cm, pá 10,6 cm, fá. 6 cm (9. kép 1). A lelet magántulajdonban volt, s a tulajdonos, aki azóta meghalt, nem adta át az edényt a BTM-nek.

5. BUDAPEST XXI, CSEPEL–GYIMESI ÚT 51.

Csatornaásás során a lakóház előtt találták azt az ép fazekat, amely a Harangedény–Csepel csoport jellegzetes edénytípusa. A bejelentés után az árkot már betemetve találtam, s nem lehetett többet megtudni a lelőköriülményekről. Ilyen edény települési objektumban épségben még nem került elő, ezért nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy temetkezés része lehetett. A sír többi edénye feltehetően törött állapotban volt, ami a találók figyelmét nem keltette fel.

– Fazék, tojástesttel, tagoltan illeszkedő enyhén tölcéséres nyakkal, perem alatt négy vízszintes, lapos elhelyezésű bütyökkel. Az edény nyaka simított, alsó része rücskös felületű. Ép. Szürkésbarna. M. 16 cm, pá 12,8 cm, fá. 7,2 cm Ltsz. 96. 3. 1. (9. kép. 2). A Királyerdő út 100. és a Gyimesi út 51. közelsége alapján nagy a valószínűsége, hogy mindkét sírlelet egy sírcsoporthoz tartozott.

6. BUDAPEST XXI, CSEPEL–HAJÓS ÚT 2.¹⁸

Gyümölcsös telepítése során, 1957. decemberében Németh István, a ház tulajdonosa edényekre bukkant. A rendőrség által közvetített bejelentés alapján Póczy Klára végzett a BTM-ről rövid leletmentést. A lelőhely ahhoz a területhez tartozik, amely a sziget keleti partját mintegy 2 km hosszú sávban több méter vastag futóhomokréteggel borította be. A homokképződés a kora bronzkort követte, miután a Harangedény–Csepel csoport települési objektumait és sírjait, a korabeli felszínalkotó agyagrétegbe beásták. A futóhomok vastagsága változóan 2–8 m-t ért el Keleten, a part közvetlen közelében volt a legvastagabb, s nyugat felé, amely irányból a feltöltés történt, fokozatosan csökkent. Póczy Klára 2 urnasírt és települési objektumokat, kemencét bontott ki.

1. sír.

Urnás temetkezés. Még a háztulajdonos bukkant rá, de Póczy Klára bontotta ki. A sírgödört a mai homokfelszíntől számítva 240 cm mélyen, a sárga agyagba vágta. A hamvasztásos temetkezés égett csontjai urnában voltak, melyet tállal borítottak. Az urna belsejében három kisebb edény hevert az égett csontok fölött. Az urna mellett még két kisebb csuprot említ az ásató leírása. A sír összesen 7 edényt tartalmazott.

2. sír.

Urnás temetkezés. Az előbbi sírtól 1,5 m távolságban ásott 4x2 m-es kis szelvényben találta Póczy mintegy 215 cm mélységben. Az urnát egy nagy edény földarabja borította. Az urna belsejében, az égett csontok fölött itt is kis edények töredékei heverték. Az urnán kívül még egy kis tálkát és két kisebb edényt talált az ásató. Ebben a sírban is legalább 7 edényt lehet megfi-

gyelni. A két síron kívül még egy hulladékgyödrt és egy kemencét is feltárt Póczy Klára. Meglepő módon ezen a helyen a sírok és települési objektumok találkoztak. A leleteket a BTM őrzi. Sajnos, a BTM-ben a konzerválás során az azonosító cédulák elkeveredtek, így a leleteket nem lehet a két sírnak megfelelően elkülöníteni. Ezért a leleteket csak a nyilvántartás sorrendjében ismertetjük. Leletek:

– Amfora, öblös hassal, rövid tölcéséres nyakkal, kissé kihajló peremmel, legnagyobb öblösödésén 2 rövid szalagfüllel. Sima, szürke. M. 27 cm, szá. 21,5 cm, fá. 12 cm Ltsz. 58. 2. 1. (10. kép 14).

– Bögre, széles szájjal, S-profillal, peremből indított szalagfüllel. Vállát és hasát bepecsételt 4 körülfutó vízszintes és 2 zezug vonal díszíti. Az alsó vízszintes vonalhoz szakaszosan, bepecsételéssel kitöltött csüngő háromszögek csatlakoznak. Szürke. M. 13 cm, pá 12,5 cm, fá. 6 cm Ltsz. 58. 2. 2. (10. kép 1).

– Bögre, széles szájjal, nyomott gömbtesttel, tagoltan illeszkedő enyhén kónikus nyakkal, kihajló peremmel. Rövid szalagfüle a peremből indul. Szürke. M. 11,5 cm, pá 12 cm, fá. 7,5 cm Ltsz. 58. 2. 3. (10. kép 3).

– Fazék, fordított csonkakúp alakú alsó résszel, behúzott vállal, enyhé tagoltással illeszkedő tölcéséres nyakkal. Peremből indított két nagyívű szalagfüle a vállra támaszkodik. Alsó részét a hasvonalon bekarcolt vonaltól lefelé, elmosódott seprőzés borítja. Szürke. M. 13,5 cm, pá 12,3 cm, fá. 6,5 cm Ltsz. 58. 2. 4. (10. kép 5).

– Fazék, S-Profillal, széles szájnnyílással. Kissé tölcéséres nyaka alsó részét két rövid szalagfül hidalja át Szürke. M. 15,3 cm, szá. 13,5 cm, fá. 7,5 cm Ltsz. 58. 2. 5. (10. kép 2).

– Tál, kissé domborúan kónikus, befelé tagolt széles pereme vízszintesen kissé kihajlik. Erősen kiegészített. Szürke. M. 9,5 cm Ltsz. 58. 2. 6. (10. kép 6).

– Füles bögre, kettős kónikus alsó résszel, tagoltan illeszkedő hengeres nyakkal, perem alól indított szalagfüllel. Szürkésbarna. M. 7,5 cm, pá 5,5 cm, fá. 3,5 cm Ltsz. 58. 2. 7. (10. kép 4).

– Füles bögre, lekerekítetten bikónikus alsó résszel, hengeres nyakkal, peremből indított szalagfüllel. Alján kereszt alakú bekarcolás. Sötétszürke. M. 8,5 cm, pá 5 cm, fá. 4 cm Ltsz. 58. 2. 8. (10. kép 13).

– Kis tálka, fordított csonkakúp alakú, hullámos peremmel. Szürke, durva kidolgozású. M. 3 cm, pá 7,5 cm, fá. 5,5 cm Ltsz. 58. 2. 9. (10. kép 8).

– Tál töredékei. Kettős kónikus alakú volt, befelé tagolt, széles, vízszintes peremmel, peremből induló zömök szalagfülekkel. Hasától lefelé fésűzés szerű bekarcolt függőleges vonalak borítják. Szürke. Rajzban rekonstruáltuk. Ltsz. 58. 2. 10. (10. kép 9).

– Tál töredékei. Fordított csonkakúp alakú, kissé kihajló peremmel. Szürkésbarna. Rajzban rekonstruáltuk. Ltsz. 58. 2. 11. (10. kép 11).

– Nagy méretű edény töredékei, kettős kónikus testtel, rövid ívelt nyakkal, kissé kihajló peremmel, perem alatt lapos vízszintes bütyökkel. Szürkésbarna, felülete durvított. Rajzban rekonstruáltuk. Ltsz. 58. 2. 12. (10. kép 12).

– Lapos kis tál, fordított csonkakúp alakú, széles ferde peremmel. Pereme alatt egy lapos fogó bütyökkel. Szürkésbarna. M. 2,5 cm, pá 9,3 cm, fá. 6,2 cm Ltsz. 58. 2. 13. (10. kép 7).

– Nagy edény töredéke, tojástesttel, hasán rövid szalagfüllel. Rajzban részben rekonstruáltuk. szürke. Ltsz. 58. 2. 14. (10. kép 10).

7. BUDAPEST XXI, CSEPEL–KÖKÉNYESI ÚT 10.¹⁹

Az 50-es évek elején pinceásáskor feltehetően hamvasztásos sírra bukkantak. A leletek részben elkallódtak, részben össze sem gyűjtötték őket. 1959-ben a találó már csak egy díszített harangedény és füles bögre töredékét tudta csak átadni. Leletek:

– Zónás díszű harangedény, töredékes állapotban. Pereme hiányzik. Vörös. Tör. m. 9 cm, fá. 6 cm Ltsz. 63. 19. 2. (9. kép 3).

– Füles bögre töredéke. Csak a szalagfüles peremrész maradt meg. Szürke. Ltsz. 63. 19. 1. Nem készült rajz.

Pince és meszesgödör ásása közben két hamvasztásos urnasírra bukkantak. Az urnák és borító tálak töredékesen kerültek elő, ezért elszórták őket. Csupán az egyik sír kis füles bögréje maradt meg. A találó a kis edényt a BTM-nek ajándékozta:

– Kis füles bögre, kettős kónikus alsó résszel, ívelt hosszú nyakkal. Szalagfüle a perem alól indul és a vállra támaszkodik. Szürke. M. 6,4 cm, pá 4,8 cm, fá. 2 cm Ltsz. 63. 18. 1. (9. kép 4).

A Hajós út 2, Kökényesi út 10, és a Damjanich utca 83. sz. telkek közelsége alapján nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az ott talált sírleletek egy nagy sírcsoport részei lehettek. Ezek jelenleg a Csepel-sziget keleti partján a legészakibb temetkezésre utaló adatok. Feltehető azonban, hogy még északra is számolhatunk temetkezésekkel, mivel a Dunadűlő úton is hosszú sávban kerültek elő a partközelségben települési jelenségek, s a szabályosság alapján velük párhuzamosan, csak a parttól távolabb kell keresni a temetkezési helyeket.

* * *

Még egy jelentős leletet mutatunk be, amely csaknem ép állapotba miatt szintén temetkezési edénynek tartható:

BUDAPEST XXI, CSEPEL–SZILAS U. 17.

A ház mögötti homokdombon került elő az a kis edény, amelyet 1958-ban, terepbejárásom alkalmával ajándékozott a találó a BTM-nek:

– Nyomott gömbtestű kis amfora rövid ívelt nyakkal, kihajlított peremmel, hasán két erőteljes, zömök fülel. Hasának egyik felén vízszintes bekarcolt vonal alatt, ugyancsak finom bekarcolt halszálka minta fut vízszintesen a két füle közötti távolság közepéig. Vörössárga, vastag falú, simított. Csaknem ép. M. 11 cm, pá 11 cm, fá. 8,3 cm Ltsz. 58. 4. 1. (11. kép).

Ez az edény teljesen ismeretlen a Harangedény-Csepel csoport körében. Hasonló jellegűekkel, ha nem is pontosan ilyenekkel, találkozunk azonban a zsinórdíszes kerámia cseh-morvaországi, sőt német- és lengyelországi sírleletei között.²¹ Feltételezhető, hogy az edény eredetét azon a területen kell keresni, ahonnan a harangedények is származnak. Valószínű, hogy a harangedényekkel együtt jutott erre a területre akkor, amikor a harangedényeket készítőik érintkeztek a zsinórdíszes kerámia késői szakaszának embereivel és részleges együttélés is létrejött közöttük. Feltételelesen olyan sírből származtatjuk ezt az edényt, amely a Harangedény-Csepel csoport körébe tartozott.

* * *

A Csepel-sziget keleti partján felszínre hozott temetkezések elhelyezkedése ugyanazt a szabályosságot mutatja, amit a Harangedény-Csepel csoport egész magyarországi, vagyis Budapest környéki elterjedési területén megfigyelhettünk. Ez a szabályosság abból adódik, hogy a lelőhelyek kivétel nélkül a Duna partsávjaihoz kötődtek, úgy hogy a települések közvetle-

nül a partszegélyen található, míg a temetkezések a parttól kissé távolabb, 2–300 m-re, viszonylag keskeny sávban, párhuzamosan követik a telepek olykor több km hosszan elnyúló, megszakítás nélküli láncolatát.²² Ugyanezt láthatjuk Budapesttől északra és délre. A Csepel-sziget keleti partján legjobb példákat találunk a települések és temetkezések viszonyára a Dunadűlő út és a Hollandi út mentén, továbbá Szigetszentmiklós határában, a II. vízcsőárok nyomvonalán, ill. az M0-ás autópályát keresztező sávban. Hasonlót figyeltünk meg a sziget nyugati partján is, Hárosnál, és délebbre a tököli temetők mentén.

Mindez összefüggésben lehet a ténnyel, hogy a harangedények egész európai területén egyedül Magyarországon, vagyis Budapest körzetében adódott ennyire szűkre szabott települési hely: kizárólag a nagy folyó keskeny partsávjai, s az általa közrefogott Szentendrei-sziget déli részének, a teljes Gázgyári- és Hajógyári szigetnek, valamint a Csepel-sziget északi felének ugyancsak keskeny partsávjai szolgálták megtelepedésre.²³ Emiatt a gyaníthatóan kisebb települési egységek nem különülnek el, mivel a mozgékonyak feltételezett csoportok az idők folyamán a Csepel-sziget északi felétől a Szentendrei-sziget déli feléig szinte az összes partszakaszt igénybe vették település létesítésére és a régi kis telepek helyével érintkeztek is, vagy rájuk is telepedtek. Így jöttek létre a több km hosszú, megszakítás nélküli, vagy csak ritkán megszakított települési jelenségek, s velük párhuzamosan a hasonlóan hosszú elnyúló temetkezési helyek. Néhányszor figyelhettünk meg csak település és temetkezés nélküli üres partszakaszokat, amelyek talán nem véletlenül maradtak üresen. Sajnos, a feltárások az egész elterjedési területen csaknem kivétel nélkül esetlegesek voltak, alig érintettek nagy felületeket. Ezért a temetkezési helyek méretéről, a sírok számáról, csoportosulásáról máig sincs pontos képünk. Csupán az látszik biztosnak, hogy a sírok kisebb-nagyobb csoportokat alkottak egy hosszán elnyúló keskeny temetkezési egységen belül is.

A II. vízcsőárok és az ezt keresztező M0-ás autópályánál végzett feltárástól azt állapíthatjuk meg, hogy a vízcsőárok vonalában, a parttal párhuzamosan a két szélső sír távolsága 1100 m volt (3. lelőhely) (3. kép). Alapos kétségeink lehetnek arról, hogy egy ilyen hosszán elhúzódnó egyetlen temetőre gondoljunk. Inkább lazán elhelyezkedő sírcsoportokat kell feltételezni. Igaz hogy itt csak a vízcsőárok profiljai mentén nyertük az információkat, de úgy tűnik, hogy a lelőhely 2–6. sírjai tartoztak egy laza csoportba, kb. 160 m-t felőlelő távon. Északon mintegy 400 m-re jelentkezett az 1. sír, délen pedig mintegy 540 m-re találtuk az utolsó, a 7. sírt. Mind az északon, mind a délen talált sír talán már más temetkezési egységek része lehetett. Az északi sír ahhoz a sírcsoporthoz tartozhatott, amelyet az M0-ás autópályát nyomsávjában tárt fel Endrődi Anna.²⁴ A 40 m széles sávban 10 sír feküdt egymás szoros közelségében, ami egy kis sírcsoport teljes egészét sejteti. 3 sír lazábban csatlakozott hozzájuk, s még lazábban kapcsolódott ide a vízcsőárok menti 1. sírunk (3. kép).

Csepel déli részén, a Királyerdő út 100. és Gyimesi út 51. sz. alatt talált sírleletek (4–5. lelőhely) (1. kép) szintén egy nagyobb sírgység részei lehettek. Hasonlóan sírcsoport részei voltak a Hajós u. 2., Kökényesi u. 10. és Damjanich u. 83. sz. alatt talált sírleletek (6–8. lelőhely) (1. kép).

A keleti part legdélibb temetkezései a Szigetszentmik-

lóstól délre talált 5 temetkezés (Alsóbucka: 1. lelőhely) (1–2. kép), kétségtelenül egy sírcsoport része volt. Hasonlóra kell gondolnunk a Szigetszentmiklóstól északra, a Teleki út 45. sz. alatt talált csontvázas temetkezés esetében is (2. lelőhely) (1. kép).

A temetkezések hasonló csoportosulását figyelhettük meg a nyugati parton is Hárosnál, Lakihegynél és főleg a tököli temetőknél.²⁵ Az utóbbi esetében a gátépítéshez nyitott, folyamatosan ásott földkitermelő szelvényekben az I. temető sírjait csaknem 1 km hosszan követte Csetneki Jelenik Elek 1878-ban, vázlatkönyvében azonban csak mintegy 100 m-es sávban találhatók a sírok. A II. temető temetkezései 1 km-es kihagyással mintegy 700 m hosszú sávban jelentkeztek. Az utóbbi adat a jegyzőkönyvvel megegyezik. Itt is a sírok kisebb-nagyobb csoportjai különíthetők el, hosszabb temetkezések nélküli üres sávokkal váltogatva.

Az eddigi legnagyobb tervszerű kutatást Budapest északi részén, a III. kerületi Békásmegyerenek nevezett lelőhelyen végeztük, ahol a Harangedény-Csepel csoport több mint 150 sírját tártuk fel, s ezek mintegy 350 m hosszú megszakítás nélküli temetkezési láncolatot alkottak, kisebb-nagyobb csoportokkal. Délen és északon temetkezések nélküli üres szakaszok határolták a nagy temetőt vagy sírcsoportokat.²⁶

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Harangedény-Csepel csoport népessége kisebb csoportokat alkotva temetkezett. A kis sírcsoportok lazább vagy sűrűbb szákkal összekapcsolódó nagyobb temetkezési egységeket képeztek, amelyek talán a népesség bizonyos egységeit képviselték, amelyeket település és temetkezés nélküli üres területek határoltak. Ezért talán még az is elképzelhető, hogy az üres szakaszok szándékosan maradtak település ill. temetkezések nélkül. Ez a feltevésünk azonban csak további nagyobb feltárások révén lesz eldönthető. Egyelőre az információk még annyira mozaikszerűek, hogy a temetkezések kisebb-nagyobb egységeivel kapcsolatban más magyarázat is elképzelhető. A tények azonban szilárdan támogatják azt az ismertetett megfigyelésünket, mely szerint a települések és temetkezések egységei párhuzamosan, elválaszthatatlanul kísérik egymást a partszegélyen és a kissé távolabb húzódó sávban.

Egy-két esetben – ritka kivételként – a temetkezések és a települési objektumok egészen közel, szinte egymás mellé kerültek a lelőhelyeken (Hajós utca 2). Ennek okát még nem ismerjük.

A szabályoktól eltérően a Csepel-szigeten – ha kivételesen is – találkozunk teleptemetkezésekkel. A vízcsőárokhoz és az M0-ás autópálya felé kapcsolódó nagy településen Endrődi Anna feltárt két sírt, az egyikben csontvázas, a másikban urnás temetkezéssel. A sírmellékletek megegyeztek a csoportosan talált „szabályos” sírok edénymellékleteivel. Ezek a halottak a szokásos temetkezési rítustól eltérő céllal kerültek eltemetésre a telepen belül.

A temetkezés rítusára nem túl bőszeges információ áll rendelkezésünkre, mivel számos temetkezés nem szakszerű megfigyelés útján került felszínre. A Csepel-sziget keleti partján is az jellemző azonban, hogy túlnyomó részben hamvasztások a temetkezések, és csupán kisebb számban fordulnak elő a csontvázas sírok. A keleti parton talált és feltárt 34 sírből csak négyben volt biztosan csontvázas temetkezés. A hamvasztás két rítusa szerinti temetkezések azonban a hiteles adatok teljes-

ségének hiánya miatt nem különíthetők el pontosan. A legmeglepőbb ebből a szempontból az 1. lelőhely 5 temetkezése (Alsóbucka), ahol egyetlen sír kivételével mindegyikből valódi vörös színű, zónás díszű harangedény került elő (5. kép 2–3, 6–7). Annak ellenére, hogy a találó a 4. sírban talált harangedényben égett csontokat figyelt meg, s a harangedényt különleges, lyukas aljú tál, sőt még egy szokásos tál is borította, a magyarországi párhuzamok alapján akkor is inkább szórtamvas temetkezésekre gondolunk. Hasonlóan ítéltető meg a 4. lelőhely harangedénye is, az égett csontokkal. A több tucat magyarországi hiteles harangedény közül csupán egyetlen urnasírból került elő valódi harangedény. Legnagyobb részük szórtamvas sírből származik és csak igen kis részük csontvázasból. Ezzel szemben Csehországban számos olyan hamvasztásos sírt említ J. Hajek, amelyeknél – nem hiteles feltárás szerint – a jellegzetes harangedényekben voltak az égett csontok.²⁷ Talán olyan szórtamvas temetkezésekre gondolhatunk, melyeknél a harangedényekbe is kerülhetett a sírba szórt hamvakból.

Nemcsak magyarországi sajátosság, hogy a valódi harangedények egyesével vagy páronként csak csontvázas és szórtamvas sírokból kerülnek elő. Nyugat-északnyugat felé ez jelenség szintén gyakori, amelynek közös gyökere lehetett.²⁸

A hitelesen megtalált harangedények a 2. lelőhelyen csontvázas sírban voltak, a 3. lelőhelyen egy csontvázas és egy szórtamvas temetkezés mellékleteiként szolgáltak. Budapest környékén túlsúlyban vannak az olyan csontvázas sírok, amelyekbe az urnasíroknál is megszokott edényeket helyeztek (pl. az M0-ás autópálya felé és Békásmegyeren is), és amelyek jelentős része a Somogyvár–Vinkovci kultúrában található meg. Vagyis Magyarországon nem elsősorban a harangedényekhez kötődik a csontvázas rítus.²⁹

Az is feltűnő a Csepel-sziget keleti partján, hogy az eddig előkerült sírletelek között nagyszámú a harangedény: 9 sírből 10 példány került felszínre, és még 2 további szórvány is (vízcsőárok) elpusztított sírok melléklete volt. Ugyanakkor meglepő, hogy az M0-ás autópálya felé talált sírcsoport egyetlen sírjában sem volt harangedény.³⁰ Természetesen kérdés, hogy mindebben milyen szerepet játszott az ásatások esetlegessége, korlátozottsága. A békásmegyeri nagy temetőben arányosnak látszik a harangedényes temetkezések megoszlása a nagyszámú urnasír között. A Csepel-sziget keleti partján így is az urnás temetkezési mód uralja temetkezési rítust, amely a helyi jellegzetesség. Amíg ugyanis Morvaországban csak 10–15%-os a hamvasztások (mindkét változatú) sírok aránya a csontvázasokhoz képest,³¹ addig Magyarországon pontosan fordított a helyzet.³² A Csepel-sziget keleti partján is hasonló arányokat figyelhetünk meg a hamvasztások temetkezések javára, azzal a különbséggel, hogy itt némileg több a feltételezett szórtamvas sírok száma, mint máshol.

A mellékletek között a jellegzetes harangedény azonos formában, színben és díszítéssel jelenik meg, mint Közép-Európa nagy területén (5. kép 2–3, 6–7, 6. kép 1–4, 7. kép 4, 9. kép 1, 3, 8).

Az L. Hajek által legidősebbnek tartott u. n. „maritime” típus ugyan Magyarországon sem hiányzik,³³ a hasonlóság a két terület között azonban abban is megnyilvánul, hogy olykor a benyomott vagy pecsételt díszítés mészbetéttel maradványát őrizte meg. Ugyanez vonatkozik a díszített peremű, legtöb-

szőr lábás tálakra is (9. kép 5–6). Nyugati eredetüket más egyéb leletekkel együtt nagyon valószínűnek tartjuk. Kivételes, a 3. lelőhelyről szórványként gyűjtött, és a 6. lelőhely egyik urnasírából előkerült szélesszájú bögre, melyek szürke felületét a hasukon széles sávban a harangedényeknél alkalmazott bepecsételt technikával díszítették (9. kép 10, 10. kép 1). Hasukon alkalmazott bepecsételt díszítésüket inkább már helyi utáztatnak tekinteném,³⁴ annak ellenére, hogy ilyenek vannak Morvaországban is,³⁵ mégsem feltétlenül a harangedényekkel együtt származtatom őket.

Ugyancsak idegennek érzem a nagy számban előkerült gömbtestű, alacsony nyakú füles bögréket Magyarországon (5. kép 5, 8. kép 3, 10. kép 4, 13), melyek legjobb párhuzamai nagy mennyiségben Ausztriában, Cseh- és Morvaországban találhatók.³⁶ Előzményük Magyarországon nem volt. Az összefüggést még az a jellegzetesség is hangsúlyozza, hogy némelyik kis bögre alján kereszt alakú vagy ahhoz hasonló bekarcolt díszítés van (2. lelőhely: 3. sír: 7. kép 3, Hajós u. 2: 10. kép 13; Szórvány: 9. kép 7),³⁷ amire főleg Morvaországban találunk számos példát.³⁸ Ezek a díszítések feltétlenül valamilyen jelentéstartalommal bírtak, amit talán az is hangsúlyoz, hogy az ugyancsak nem mindennapinak tekinthető harangedény alján is előfordul.³⁹

Meglepő módon a mély tálak jelentős része – a tagadhatatlan hasonlóságuk ellenére – egy kis, de hangsúlyos részletben különbözik a nyugati területek táljaitól. A széles perem mindkét területen általános ugyan, de Magyarországon a széles tálperemek a leggyakrabban ferdén befelé tagoltak és ritkábban vízszintesek, nyakuk sokszor erősen beívelődik, miáltal a profilvonal enyhe S-alakot kap (5. kép 4, 6. kép 5, 8. kép 2, 4, 10. kép 6, 9, 11),⁴⁰ addig a nyugati tálak túlnyomó részben félgömb alakúak vagy meredek falúak, s a peremük főleg szélesen vízszintes.⁴¹ Az is igaz azonban, hogy a páros fülelhelyezés mindkét területen hasonló módon jelenik meg,⁴² s a hasonlóság a tálak között is elég erőteljes. A magyarországi tálak más edényformákkal együtt, ellenkező irányba, inkább dél felé, a Somogyvár–Vinkovci kultúra felé mutatnak kapcsolatot.⁴³ A cseh-morvaországi és a magyarországi tálak közötti itt nem is részletezett sok részletben megmutatókozó hasonlóság is esetleg a Somogyvár–Vinkovci és a Makó kultúra leletei között gyökerezik.

Az 1. lelőhelyen került elő egy különleges tál, alján két nagyméretű hosszú, ovális áttöréssel, oldalán apró lyukakkal (5. kép 1). Ez a tál a meghatározóan különleges rendeltetésű edények körébe tartozik. Csepelen, a Hollandi úti telepen is került elő ilyen töredék, alján öt kerek lyukkal.⁴⁴ Tökéletes analógiák morvaországi sírokból több példányban is ismeretesek.⁴⁵ Nem lehet kétséges, hogy használatuk eredete nyugatra vezet.

A magyarországi sír- és telepleletek között igen gyakori a hosszúnyakú füles korsó bikónikus vagy gömbölyű testtel.⁴⁶ Ilyenek a keleti parton is több példányban kerültek elő (7. kép 3, 8. kép 1, 8, 9. kép 4, 7, 10. kép 4). Ritkábban Cseh- és Morvaországban is napfényre kerültek hasonló korsók nemcsak harangedényes,⁴⁷ de késő zsinórdíszes együttesekben is.⁴⁸ A cseh-morvaországi kutatók véleménye szerint az ilyenek megjelenése, a Kárpát-medence területéről érvényesülő hatásnak tekinthető.⁴⁹ Ezzel teljes mértékben egyetérthetünk. A Harangedény-Csepel csoport leletei között feltűnő hosszú nyakú füles korsók jelenléte és gyakorisága a déli területekkel

(Somogyvár–Vinkovci kultúra) fennállott kapcsolatok egyik általunk többször is erőteljesen hangoztatott jelentős tipológiai megnyilvánulása.⁵⁰ A déli eredetet az a tény is hangsúlyozza, hogy pl. a békásmegyeri temetőben a csontvázas sírok túlnyomó részében nem harangedényeket, hanem a déli típusú korsókat találtuk meg. A szélesszájú S-profilú fazekak, peremük alatt négy lapos bütyökkel, gyakran rücskös felülettel, megvannak a keleti part sírleletei között is (8. kép 5, 9. kép 2, 10. kép 12), de általánosak minden magyarországi lelőhelyen, telep- és sírleletek között egyaránt.⁵¹ Ezeket helyi képződményeknek tartjuk. A fazekak azonban hasonló formában igen gyakoriak a cseh- és morvaországi sírleletek között is.⁵² Egyelőre eldönthetetlen, hogy párhuzamos fejlődés eredményeképpen egymástól függetlenül kezdték-e készíteni a nagyon hasonló fazekakat, vagy valamilyen idegen (talán déli) terület hatása érvényesült használatukban. Ugyanis a Makó és Somogyvár–Vinkovci kultúrának is gyakran használt edényei a hasonló fazekak.⁵³ A ritkábban előforduló kétfülű fazekak (10. kép 2, 5) jó párhuzamai is a Makó, főleg azonban a Somogyvár–Vinkovci kultúrából ismeretesek.⁵⁴

Ugyanez a kérdés vonatkozik az öblös vagy karcsúbb kétfülű amforákra, urnákra is (6. kép 7, 8. kép 6, 10, 9. kép 9, 10. kép 14),⁵⁵ amelyek hasonló formában, csak eltérő számban jelentkeznek a két terület harangedényes együtteseiben. Az eltérő szám oka természetesen az urnás temetkezések nagy száma Magyarországon és alacsony száma Cseh-Morvaországban. Ezzel szemben meglepően hasonló öblös amforákat tettek a zsinórdíszes kerámia nagyszámú csontvázas sírjába.⁵⁶ A harangedényes amfora alakú urnákat Budapest környékén magam a fazekakkal együtt szintén a magyarországi hagyományokból, vagyis a Makó és Somogyvár–Vinkovci kultúra köréből eredeztetem.⁵⁷

A 3. lelőhelyen két amforán is előfordulnak a fordított V-alakú bordadíszek párhuzamosan ismétlődve (8. kép 6, 9. kép 9), kis füles bögrén más motívumokkal összekapcsolva (7. kép 2). Az amforák bordás díszje a békásmegyeri temetőben és a csepeli Hollandi úti telepen is megjelent hasonló megformálásban.⁵⁸ A bordadíszítés Cseh- és Morvaországban és Ausztriában is előfordul főleg a zsinórdíszes kerámia fiatalabb időszakában, de a harangedényes együttesekben is, igaz azonban, hogy nem a mieinkkel azonos megformálásban.⁵⁹ Az edények bordás díszítése eltérő mintával ugyan, de mint díszítő technika már a Somogyvár–Vinkovci⁶⁰ és a Makó kultúrában is⁶¹ megjelent, ezért talán előzményüket is oda vezethetjük vissza, ha nem önállóan kezdték alkalmazni.

Az említettek közül a bordadíszes kis bögrének élesen bikónikus alsó része van (7. kép 2), miként az aszimmetrikus fülű edényeknek, amelyek a Somogyvár–Vinkovci kultúrának, még inkább a Ljubljana Kultúrának, ill. a Vučedol-C kultúrának is sajátjai. Korábbi tanulmányomban összegyűjtöttem az ilyen edényeket és arra a megállapításra jutottam, hogy a déli eredetűek (Somogyvár–Vinkovci kultúra) több változatban is megjelennek és többször csontvázas temetkezésekhez tartoznak, a Somogyvár–Vinkovci, a Ljubljana (Vučedol-C) és a Makó kultúra késői fázisában, illetve a Harangedény-Csepel csoport kezdetén.⁶² A keleti part 3. lelőhelyének 3. sírjában a déli eredetre emlékeztet a kis füles bögre alsó részén a karcolt minta mészbetétes díszítése. Hasonló formájú füles bögre díszítetlenül aszimmetrikus fülekkel Budapest területén is előkerült.⁶³

A 3. lelőhelyhez tartozó part menti településen egy áldozati gödörben olyan aszimmetrikus fülű nagyobb korsót talált Endrődi Anna, melynek formája és aszimmetrikus fülelhelyezése a Somogyvár–Vinkovci kultúra korsóira emlékeztet.⁶⁴ Szalagfüle alján és vele szemben elhelyezett plasztikus u. n. bajuszdíszítés pedig a harangedényes leletegyüttesekben gyakori Cseh- és Morvaországban és Magyarországon is. Díszítését a zónás díszítés bevagdolásokkal elnagyolt utánzatának érzem. Mintha ez az edény formájában és díszítésében a déli és a nyugati területek hatását egyesítené magában.

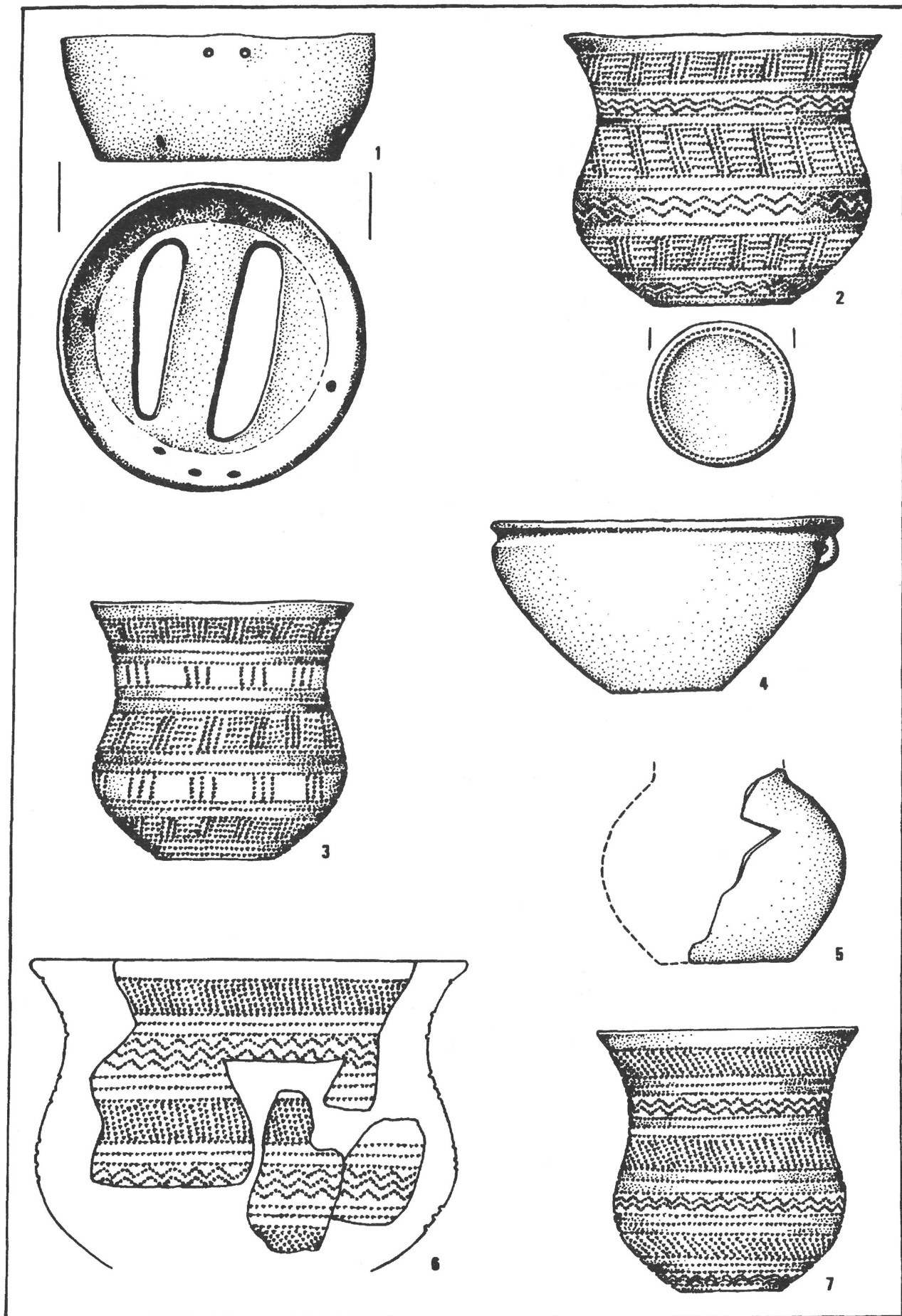
A Csepel-sziget keleti partján talált sírleleteket vizsgálva arra a megállapításra juthatunk, hogy a leletek beleillenek Harangedény-Csepel csoport más magyarországi leleteinek az egységébe, annak idősebb fázisába, a korabronzkor IIa periódus idején (12. kép). Ezen belül belső időrendi tagolása Budapest környékén még nem lehetséges. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a harangedények és jellegzetes kísérőik kivételével a kerámia jelentős része a fiatalabb Somogyvár–Vinkovci kultúrával, és annak fiatalabb fázisával egyidőben létrejött Protonagyrev vagy korai Nagyrév kultúrával rokon és egyidős, és vele alkot kulturális egységet. Ezért korábbi megállapításomat újabban kibővítettem azzal, hogy a Harangedény-Csepel csoport és a korai Nagyrév kultúra létrejöttében azok a déli összetevők játszották a jelentős szerepet, amelyek a Somogyvár–Vinkovci kultúra fiatalabb időszakának anyagi kultúráját, a Nyírség kultúráját, a Pitvaros csoportot, az erdélyi Roşia kultúráját, a Schneckenberg–Gлина III kultúráját, sőt a Jigodin kultúráját és a legtávolabbi, moldovai Edinetz kultúráját és kerámiájuk hasonlóságát is létrehozták, s hatásuk korábban megnyilvánult a Vučedol C és Ljubljana kultúra létrejöttében is.⁶⁵ Északnyugatra felé a cseh-morvaországi késő zsinórdíszes kerámia és a harangedény-kultúrában jelentkeznek a legtávolabbi hatások. Kalicz Nándorral együtt úgy véljük, hogy ez az átalakulás és az anyagi kultúrában nagy területen észrevehető sok közös jellegzetesség talán a réz harci fejszék elterjedésével lehet kapcsolatos. a Kr. e. 3. évezredben.⁶⁶

JEGYZETEK

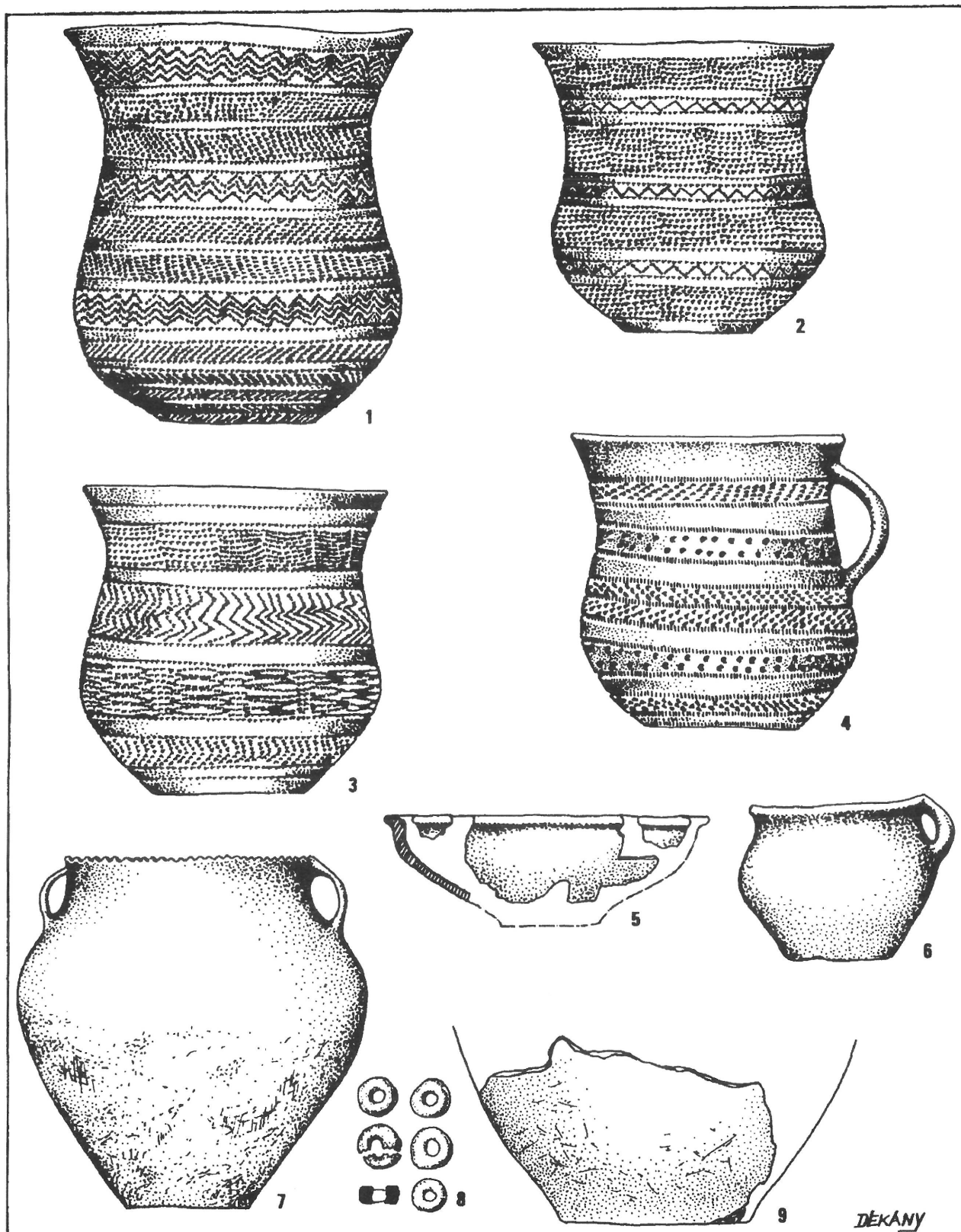
- SCHREIBER 1975, 187–203.
- SCHREIBER 1975, 202, 203; KALICZ–SCHREIBER 1975a, 287–289; 1975b, 174–175; 1976, 202–205.
- Z. B.: DIMITRIJEVIĆ 1982, 22; MACHNIK 1991, 82–102; DVOŘÁK–ŠEBELA 1992, 105; SHENNAN 1976, 231–234; usw.
- SCHREIBER 1975, 187, 202.
- CSETNEKI JELENIK 1879, 47–59.
- Uott, 187–191. 202–203.
- TOMPA 1942, 7. t. 1–16.
- SCHREIBER 1975, 1. kép, 109, 20. j. 203.
- Uott, 187–191, 199, 202–203.
- Uo. 1. kép
- MNM Adattár, VIII. 83/1971; XIV. 185/1969; XIX. 349/1968.
- A leleteket az 1963-ban a Felsőtagon végzett leletmentés alkalmával adta át a találó, amikor a késő Nagyrév és kora Vátya kultúra hamvasztásos sírjait tártuk fel: KALICZ–SCHREIBER 1995a, 5.
- SCHREIBER 1973, 6; KALICZ–SCHREIBER 1976, 16. kép 1. és 1981, II. t. : a II. vízcsőárból a 3. sír leletei.
- ENDRŐDI 1992, 83–200.
- Uott, 89–90, 87–94. kép.
- Uott, 86. kép
- MNM Adattár 488, B. VII.
- MNM Adattár, 549/B. Ezuttal köszönöm Póczy Klárának, hogy a leleteket közlésre átadta.
- SCHREIBER 1963, 297.
- Uott, 297.
- SCHREIBER 1959, 247. Meglepő, hogy a Szilasi úti kis zsinórdíszes amfóra díszítéséhez megközelítőleg hasonlókat csak Közép-Németországból, Lengyelországból és Csehországból ismerünk néhány példányban. Lengyelország kivételével azonban csak függőlegesen haladó halszálla mintát találtunk: BUCHVALDEK 1986, 27. kép: Günthersdorf és Erfurt; Buchvaldek et al. 1991, 13. kép XVII, A 1, 25. kép, I A, 1; Dobeš et al. 1991, 23. kép, Hostomice 2. Lengyelországból hasonlókat: MACHNIK 1979, 207. t. A 6, 10, B 7–9, C 12, de egy esetben vízszintesen fut a halszálla mintá: Uott 207. t. A 10.
- KALICZ–SCHREIBER 1976, 190; 1984, 136–137; 1995b, 133–135.
- KALICZ–SCHREIBER 1976, 4. kép; 1981, I. t.
- ENDRŐDI 1992, 2. kép.
- SCHREIBER 1975, 1–3. kép, és 187–199: CSETNEKI JELENIK eredeti vázlatai alapján azonban az I. temetőben csak mintegy 100 m-es szakaszon tudta megfigyelni a temetkezéseket. A II. temetőben már lényegében megegyező a sírok területi elhelyezkedése a szelvényeken belül (kb. 720 m), s ezek a sírok lényegében 3 sírcsoportba sorolhatók.
- Az ásást 1960–83. között végeztük. A helyszínrajz és kevés kivételtől eltekintve a síregyüttesek és leleteik is közöletlenek a BTM-ben.
- HÁJEK 1968, 67. 166. lh. XX. sír. A harangedényben találták az égett csontokat, 115, 181. lh. , 128, 76. lh. , 131, 102. lh. 136, 213. lh, XI. sír.
- HÁJEK 1957, 7. kép 7–8, 12. kép 9–10; 1966, 4. kép 6–7, 7. kép 1–2, 8. kép 5–6, 10. kép 3–4; KALICZ–SCHREIBER 1976, 198, 13. kép 1, 16. kép 2, 17. kp. fent, 18. kép fent 19. kép középen; 1984, 31. t. 3–4.
- KALICZ–SCHREIBER 1984, 32. t. fent; ENDRŐDI 1992, 86. kép 2–3, 94. kép 1–2.
- ENDRŐDI 1992, 89–90.
- DVOŘÁK 1993, 532.
- KALICZ–SCHREIBER 1976, 198; 1984, 137.
- HÁJEK 1966, 210–241.
- ENDRŐDI 1992, 37. kép 4.
- DVOŘÁK 1992, 60. t. A 6; DVOŘÁK–HÁJEK 1990, 5. t. B 3, 7. t. C 1, 8. t. B 1, 9. t. B 3, 22. t. C 3, 25. t. B 3, stb.
- HÁJEK 1968, 5. t. 1–6., 6. t. 5–8, 9–10; DVOŘÁK–HÁJEK 1990, 4. t. 5, 5. t. A 7–10, B 1–2, 7. t. A 11–16, 8. t. A 2–3, B 2, 9. t. A 2, B 2, 10. t. 5–6, stb.
- KALICZ–SCHREIBER 1976, 21. kép fent, ENDRŐDI 1992, 67. kép 1a.
- DVOŘÁK–HÁJEK 1990, 5. t. B 2, 15. t. A 3, 22. t. G 2, 35. t. B 1; DVOŘÁK 1992, 10. t. 8, 32. t. B 4, 33. t. A 2, 43. t. C 1, 59. t. D 2, stb.; DVOŘÁK et al. 1996, A 2.
- HÁJEK 1966, 7. kép 3b.
- SCHREIBER 1972, 4. kép 1–13; KALICZ–SCHREIBER 1976, 10. kép 2 5, 15. kép 2, 22. kép fent, középen, alul balra; 1984, 36. t. 5–16.
- DVOŘÁK–HÁJEK 1990, 4. t. 6, 8. t. A 4, B 3, 9. t. B 1, 10. t. 3, 134. t. 1, 14. t. B 1, 17. t. B 2, 22. t. B 1, C 1, G 3, 24. t. G 1, 27. t. A 1, 28. t. A 3, B 3 29. t. A 1, C 3, stb.
- Magyarországon: KALICZ–SCHREIBER 1976, alul, balra; 1984, 36. t. 5, 13.
- ECSEDY 1978, 2. t. 10, 14, 8. t. 5 10. t. 1–11 12. t. 1–2; BONDÁR 1995, 17. kép, 126. t. 25–31, 145. t. 165–170, 174. t. 350–352, 175. t. 365–366, 373; DIMITRIJEVIĆ 1982, 5. t. 1, 5, 6. t. 4, 5. kép 6–14; TASIĆ 1984, 1. t. 1–2
- KALICZ–SCHREIBER 1984, 38. t. 10 (Szigetszentmiklós, 39. t. 6 (Csepel–Hollandi út, telep).
- HÁJEK 1957, 2. kép 8a; DVOŘÁK 1992, 68. t. C 1; DVOŘÁK et al. 1996, 56. t. 13; DVOŘÁK 1993, 137. kép 12.
- KALICZ 1955, 8. t. 4, 9. t. 1, 10. t. 3; SCHREIBER 1972, 2. kép 8–10, 12–13, 19; 1975, 10. kép 7, 10–13, 11. kép 8–9, 12. kép 6, 13. kép 2, 14. kép 5; KALICZ–SCHREIBER 1976, 15. kép 1, 17. kép középen, és alul

- jobbra, 18. kép alul; 1984, 32. t. 2, 35. t. 10–16; ENDRÓDI 1992, 35. kép 2–3, 87. kép 8, 93. kép 4, 94. kép 1.
47. MOUCHA 1981, 2. t. 9, 11; 1992, 2. kép 1, 4; DVOŘÁK–ŠEBELA 1992, 1. kép 1, 3–5, 2. kép 8, 4. kép 9; DVOŘÁK–HÁJEK 1990, 30. t. 6, 36. t. B 1, 38. t. 1; DVOŘÁK 1992, D 1, 30. t. B 1; DVOŘÁK et al. 1996, 14. t. A 3, 19. t. B 2 38. t. A 4.
48. BUCHVALDEK 1978, 6. kép 1–3, 7. kép e–f, 8. kép 1–4, 9. kép 1–7; 1981, 4. t. 1–2, 8. t. 1–9; ŠEBELA 1981a, 2. kép 10a–b; 1981b, 3. kép 3, 4. kép 1.
49. BUCHVALDEK 1978, 61; 1981, 41–48; MOUCHA 1981, 115–123; ŠEBELA 1981a, 181–188; 1981b, 177–188; DVOŘÁK–ŠEBELA 1992, 99–107.
50. KALICZ–SCHREIBER 1975 a, 287–296; 1984, 151; 1989, 249–259; 1991, 9–43.
51. SCHREIBER 1972, 3. kép 6–9; KALICZ–SCHREIBER 1976, 10. kép 4, 7, 11. kép 2–3, 15. kép 4, 17. kép közepén, 22. kép alul; 1984, 32. t. alul 4, 37. t. 3–4, 6; 39. t. alul balra; ENDRÓDI 1992, 18. kép 5, 8, 23. kép 1, 7, 30. kép 3, 40. kép 3, 42. kép 1, 55. kép 2, stb.
52. HÁJEK 1957, 2. kép 7, 7. kép 8, 12. kép 6; 1968, 8. t. 7; MOUCHA 1981, 2. t. 1, 3. t. 1, 5, 7, 5. t. 6; DVOŘÁK–ŠEBELA 1992, 2. kép 9, 3. kép 9, 12, 14; DVOŘÁK 1992, 7. t. 2, 36. t. 23, 46. t. 6, 51. t. 4, stb.
53. Makó kultúra: KALICZ 1984, 9, 12; VLADÁR 1966, 11. kép 4, 12. kép 7–8, 14. kép 4 7, 9, 31. kép 3. sor edényei; KALICZ–SCHREIBER 1994, 4. kép 10–11, 6. kép 8, 11, 13, 12. kép 1–13, stb.; Somogyvár–Vinkovci kultúra: ECSEDY 1978, 1. t. 7, 2. t. 7, 3. t. 2–3, 4. t. 3, 7, stb.; BÁNDI 1981, 3. t. 3–4, 5. t. 5; TASIĆ 1984, 1. t. 8; BONDÁR 1995, 140. t. 125, 144. t. 159, 146. t. 179, 148. t. 191, 174. t. 359–364, 175. t. 381–382.
54. Makó: VLADÁR 1966, 14. kép 5; Somogyvár–Vinkovci: ECSEDY 1978, 4. t. 5–6, 7. t. 7, 8. t. 6, 8., stb. BÁNDI 1981, 1. t. 5, 4. t. 5–6; BONDÁR 1995, 174. t. 354.
55. KALICZ–SCHREIBER 1976, 15. kép 5, 20. kép fent jobbra és lent 21. kép fent balra és lent jobbra, 22. kép fent jobbra és közepén balra; 1984, 37. t. 11–13, 38. t. 1–7.
56. pl. BUCHVALDEK 1970, i. t. 1, 2. t. 2, 3. t. 2, stb.
57. TASIĆ 1984, 1. t. 5–6, 2. t. 11, 3. t. 4–5, 7, 4. t. 2, 7, 10.
58. KALICZ–SCHREIBER 1976, 20. kép lent; 1984, 38. t. 7, 39, t. 9.
59. HÁJEK 1968, 7. t. 6; BUCHVALDEK 1978, 8. kép 6–8; 1981, 3. t. 13; BUCHVALDEK 1992, 3. kép A, jobbra lent, B fent jobbra; MOUCHA 1981, 4. t. 8; HAVEL–KOVÁŘÍK 1992, 2. kép 3, 3. kép 3; DVOŘÁK–ŠEBELA 1992, 3. kép 16; DVOŘÁK 1992, B 1; Ch. NEUGEBAUER–J.–W. NEUGEBAUER 1992, 1. kép 4, 11, 4. kép 5. A legtöbb bordás díszű edényt a zsinórdíszes kerámia nagyszámú sírjából ismerjük. Számos példa a zsinórdíszes kerámia katalógus jellegű publikációkban látható a prágai Praehistorica sorozat 3: 1970, 12: 1986, 17: 1991, 19: 1992, 20: 1993, kötetiben.
60. ECSEDY 1978, 12. t. 7; DIMITRIJEVIĆ 1982, 8. t. 4; TASIĆ 1984, 4. t. 2; BONDÁR 1995, 143. t. 154.
61. VLADÁR 1966, 18. kép 19, 19. kép, 30. kép 1; FIGLER 1994, 9. kép 1
62. KALICZ–SCHREIBER 1991, 11–14, 19–21.
63. KALICZ–SCHREIBER 1976, 5. kép 1; 1991, 18. t. 2.
64. ENDRÓDI 1992, 15–16. kép és címlap.
65. KALICZ – KALICZ–SCHREIBER 1996.
66. Uott.
- BÁNDI 1981 = G. BÁNDI: Über die Entstehung der frühbronzezeitlichen Zivilisation von Transdanubien. In: Frühbronzezeit Budapest–Velem, 1977. MAIU Beiheft 2, 1981, 21–27.
- BONDÁR 1995 = M. BONDÁR: Early Bronze Age settlement patterns in South-West Transdanubia. Anteus 22, 1995, 197–268.
- BUCHVALDEK 1970 = M. BUCHVALDEK: Vikletice. Ein schnurkeramisches Gräberfeld. Praehistorica III, Praha 1970.
- BUCHVALDEK 1978 = M. BUCHVALDEK: Otázka kontinuity v českomoravském mladším eneolitu – Zur Frage der Kontinuität im jüngeren Äneolithikum in Böhmen und Mähren. Praehistorica VII, 1978, 35–62.
- BUCHVALDEK 1992 = M. BUCHVALDEK: Grundlegende und Teilveränderungen in der Schnurkeramik. Praehistorica XIX, 1992, 61–66.
- BUCHVALDEK et al. 1991 = M. BUCHVALDEK–HAVEL–J. KOVÁŘÍK: Katalogy šňůrové keramiky v Čechách VI. Praha. Die Kataloge der Schnurkeramik in Böhmen VI. Prag. Praehistorica XVII, 1991, 151–205.
- CSETNEKI JELENIK 1879 = CSETNEKI JELENIK E.: A csepelszigeti őskori temetők. AÉ 13, 1979, 47–59.
- DIMITRIJEVIĆ 1982 = S. DIMITRIJEVIĆ: Die frühe Vinkovci-Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler Substrat. Opuscula Arch. 7, 1982, 7–36.
- DOBEŠ et al. 1991 = M. DOBEŠ–P. BUDINSKÝ–M. BUCHVALDEK–J. MUŠKA: Katalogy šňůrové keramiky v Čechách v. Bílinsko. Die Kataloge der Schnurkeramik in Böhmen V. Der Raum von Bílina. Praehistorica XVII, 1991, 75–145.
- DVOŘÁK 1992 = P. DVOŘÁK: Die Gräberfelder der Glockenbecherkultur in Mähren I. Katalog der Funde. Brno 1992.
- DVOŘÁK 1993 = P. DVOŘÁK: Lid se zvoncovými poháry. In: V. PODBORSKÝ (szerk.): Vlastiveda moravská zeme a lid. Brno 1993, 218–232, 532–533.
- DVOŘÁK–HÁJEK 1990 7 P. DVOŘÁK–L. HÁJEK: Die Gräberfelder der Glockenbecherkultur bei Šlapanice. Katalog der Funde. Brno 1990.
- DVOŘÁK–ŠEBELA 1992 = P. DVOŘÁK–L. ŠEBELA: Beziehungen zwischen Schnurkeramik und Glockenbecherkultur in Mähren. Praehistorica XIX, 1992, 99–107.
- DVOŘÁK et al. 1996 = P. DVOŘÁK–A. MATĚJČKOVÁ–J. PEŠKA–I. RAKOVSKÝ: Gräberfelder der Glockenbecherkultur in Mähren II. Katalog der Funde. Brno–Olomouc 1996.
- ECSEDY 1978 = I. ECSEDY: Die Siedlung der Somogyvár–Vinkovci-Kultur bei Szava und einige Fragen der Frühbronzezeit in Südpannonien. JPMÉ 23, 1978, 97–136.
- ENDRÓDI 1992 = ENDRÓDI A.: A korabronzkori Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában. In: HAVASSY P.–SELMECZI L. (szerk.): Régészeti kutatások az MO autópálya nyomvonalán – The settlement and cemetery of the Bell-Beaker Culture in the district of Szigetszentmiklós. Budapest, 1992, 83–200.
- FIGLER 1994 = FIGLER A.: Die Fragen der Frühbronzezeit in Nordwest-Transdanubien. Archäologische Konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs III. Zalai Múzeum 5, 1994, 21–38.
- HÁJEK 1957 = L. HÁJEK: Knoflíky středoevropské skupiny kultury zvoncovitých pohárů – Die Knöpfe der mitteleuropäischen Glockenbecherkultur. PA 48, 1957, 389–424.
- HÁJEK 1966 = L. HÁJEK: Die älteste Phase der Glockenbecherkultur in Böhmen und Mähren. PA 57, 1966, 210–241.
- HÁJEK 1968 = L. HÁJEK: Kultura zvoncovitých pohárů v Čechách – Die Glockenbecherkultur in Böhmen. Arch. stud. mat. Praha 1968.
- HAVEL–KOVÁŘÍK 1992 = J. HAVEL–J. KOVÁŘÍK: Die schnurkeramisches Gräberfelder in Praha–Jinonice. Praehistorica XIX, 1992, 95–98.
- KALICZ 1955 = KALICZ N.: Adatok a harang alakú edények budapestkörnyéki elterjedéséhez. FA 6, 1955, 45–60.
- KALICZ 1984 = N. KALICZ: Die Makó-Kultur. In: N. TASIĆ (szerk.): Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984, 93–107.

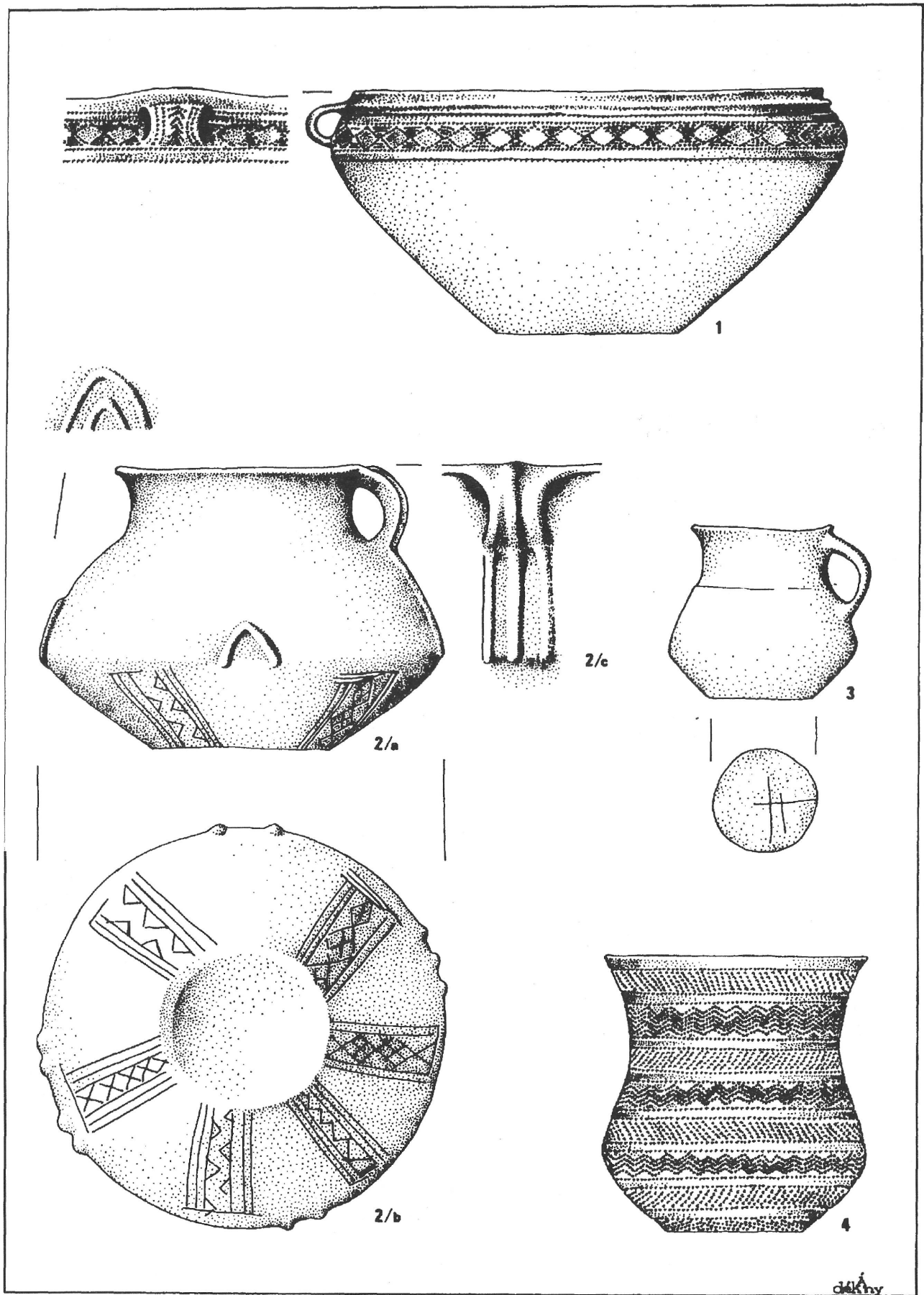
- KALICZ – KALICZ-SCHREIBER 1996 = N. KALICZ – R. KALICZ-SCHREIBER: Die Glockenbecher und die Somogyvár-Vinkovci-Kultur in Ungarn. Nyomdában Freiburgban.
- KALICZ-SCHREIBER 1975a = KALICZ-SCHREIBER R.: Einige Probleme der Frühbronzezeit in Budapest und Transdanubien. AAH 27, 1975, 286–296.
- KALICZ-SCHREIBER 1975b = KALICZ-SCHREIBER R.: Die Bedeutung von Budapest in der Chronologie der mitteleuropäischen Frühbronzezeit. AAC 11, 1975, 163–172.
- KALICZ-SCHREIBER 1976 = KALICZ-SCHREIBER R.: Die Probleme der Glockenbecherkultur in Ungarn. In: Glockenbecher Symposium Oberried 1974, Bussum-Haarlem 1976, 183–215.
- KALICZ-SCHREIBER 1981 = KALICZ-SCHREIBER R.: Möglichkeiten zur feineren Gliederung der Nagyrév-Kultur in Budapest. In: Frühbronzezeit Budapest-Velem 1977. MAIU Beiheft 2, 81–86.
- KALICZ-SCHREIBER 1984 = KALICZ-SCHREIBER R.: Komplex der Nagyrév-Kultur. In: N. TASIĆ (szerk.): Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984, 133–189.
- KALICZ-SCHREIBER 1989 = KALICZ-SCHREIBER R.: Die älteste Bronzezeit in Nordwestungarn und ihre Beziehungen. Praehistorica XV, Internationales Symposium, 1989, 249–259.
- KALICZ-SCHREIBER 1991 = KALICZ-SCHREIBER R.: A Somogyvár-Vinkovci kultúra Dél-Észak irányú közvetítő szerepe a korabronzkorban – Die Vermittlungsrolle in Süd-Nord Richtung der Somogyvár-Vinkovci-Kultur in der frühen Bronzezeit. BudRég 28, 1991, 9–43.
- KALICZ-SCHREIBER 1994 = KALICZ-SCHREIBER R.: Siedlungsfunde und ein Brandgrab der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur in Budapest. Die Fragen der Bronzezeit. Archäologische Konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs III. Zalai Múzeum 5, 1994, 39–59.
- KALICZ-SCHREIBER 1995a = KALICZ-SCHREIBER R.: Bronzkori urnatemető Szigetszentmiklós határában. Das bronzezeitliche Urnengräberfeld von Szigetszentmiklós. Ráckevei Múzeumi Füzetek 2. Ráckeve 1995.
- KALICZ-SCHREIBER 1995 = KALICZ-SCHREIBER R.: Siedlungsformen der frühbronzezeitlichen Nagyrév-Kultur im westlichen Mittelungarn. Mem. Museo. Civ. St. Nat. Verona Sez. Scienze Uomo, 4, 1995, 133–140.
- MACHNIK 1979 = J. MACHNIK: Krag kulturowy ceramiki sznurowej. In: W. Hensel (szerk.) Prahistoria ziem polskich Tom II. Neolit. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk, 1979, 337–408.
- MACHNIK 1991 = J. MACHNIK: The earliest Bronze age in the Carpathian Basin. Archaeological Sciences Bradford 1991.
- MOUCHA 1981 = V. MOUCHA: Südöstliche Elemente in der mährischen und böhmischen Gruppe der Glockenbecherkultur. In: Frühbronzezeit Budapest-Velem 1977. MAIU Beiheft 2, 115–123.
- MOUCHA 1992 = V. MOUCHA: Die Schnurkeramik und die Glockenbecherkultur in Böhmen. Praehistorica XIX, 1992, 81–87.
- NEUGEBAUER – NEUGEBAUER 1992 = CH. NEUGEBAUER–J.–W. NEUGEBAUER: Quellen zur Chronologie der späten Schnurkeramik im Unteren Traisental, Niederösterreich. Praehistorica XIX, 1992, 143–155.
- SCHREIBER 1959 = SCHREIBER R.: XXI. ker. Szilas utca 19–21. Jelentések. A BTM leletmentései és ásatásai az 1958. évben, BudRég 19, 1959, 147.
- SCHREIBER 1963 = SCHREIBER R. = Damjanich u. 83. Jelentések. A BTM leletmentései és ásatásai az 1960–61. években. BudRég 20, 1963, 297.
- SCHREIBER 1972 = SCHREIBER R.: A korabronzkor problémái Budapest – Die Probleme der Frühbronzezeit in Budapest. AÉ. 99, 1972, 151–166.
- SCHREIBER 1973 = SCHREIBER R.: Szigetszentmiklós, II. vízcsőárok. Az 1972. év régészeti kutatásai. RFüz Ser 1. 26, 1973, 6.
- SCHREIBER 1975 = SCHREIBER R.: A tőköli korabronzkori temető – Frühbronzezeitliche Gräberfelder von Tököl. AÉ, 102, 1975, 187–203.
- ŠEBELA 1981a = L. ŠEBELA.: Die mährische Schnurkeramik und die Frühbronzezeit. SIA 29, 1981, 181–189.
- ŠEBELA 1981b = L. ŠEBELA.: Ein Forschungsüberblick zur mährischen Schnurkeramik. JMV 64, 1981, 177–188.
- SHENNAN 1976 = S. SHENNAN: Bell Beakers and their context in Central Europe. In: Glockenbecher Symposium Oberried 1974. Bussum-Haarlem 1976, 231–239.
- TASIĆ 1984 = N. TASIĆ.: Die Vinkovci-Kultur. In: N. TASIĆ (szerk.): Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984, 15–32.
- TOMPA 1942 = TOMPA F.: Óskor. In: SZENDY K. (szerk.): Budapest az ókorban. I. rész. Budapest 1942, 3–134.
- VLADÁR 1966 = J. VLADÁR.: Zur Problematik der Kosihy-Čaka-Gruppe in der Slowakei. SIA 14, 1966, 245–336.

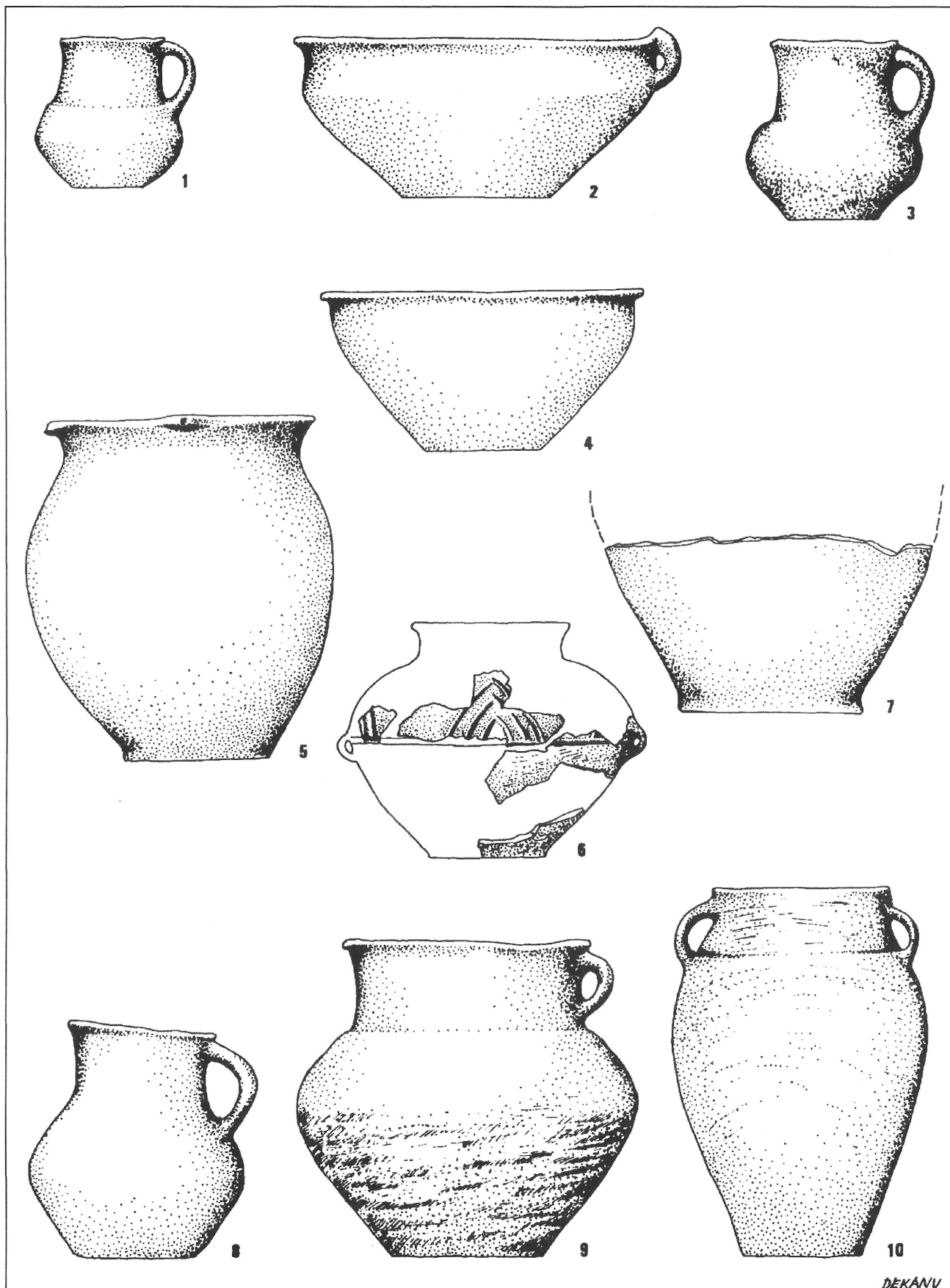
5. kép. 1-7. Szigetszentmiklós-Alsóbuca. 1-2: 4. sír, 3-4: 1. sír, 5-6: 3. sír, 7: 5. sír

6. kép. 1-2: Szigetszentmiklós-Teleki út 45. 3-9: Szigetszentmiklós-II. vízcsőárok. 3: Szórvány, 4-5: 1. sír, 6-9: 7. sír

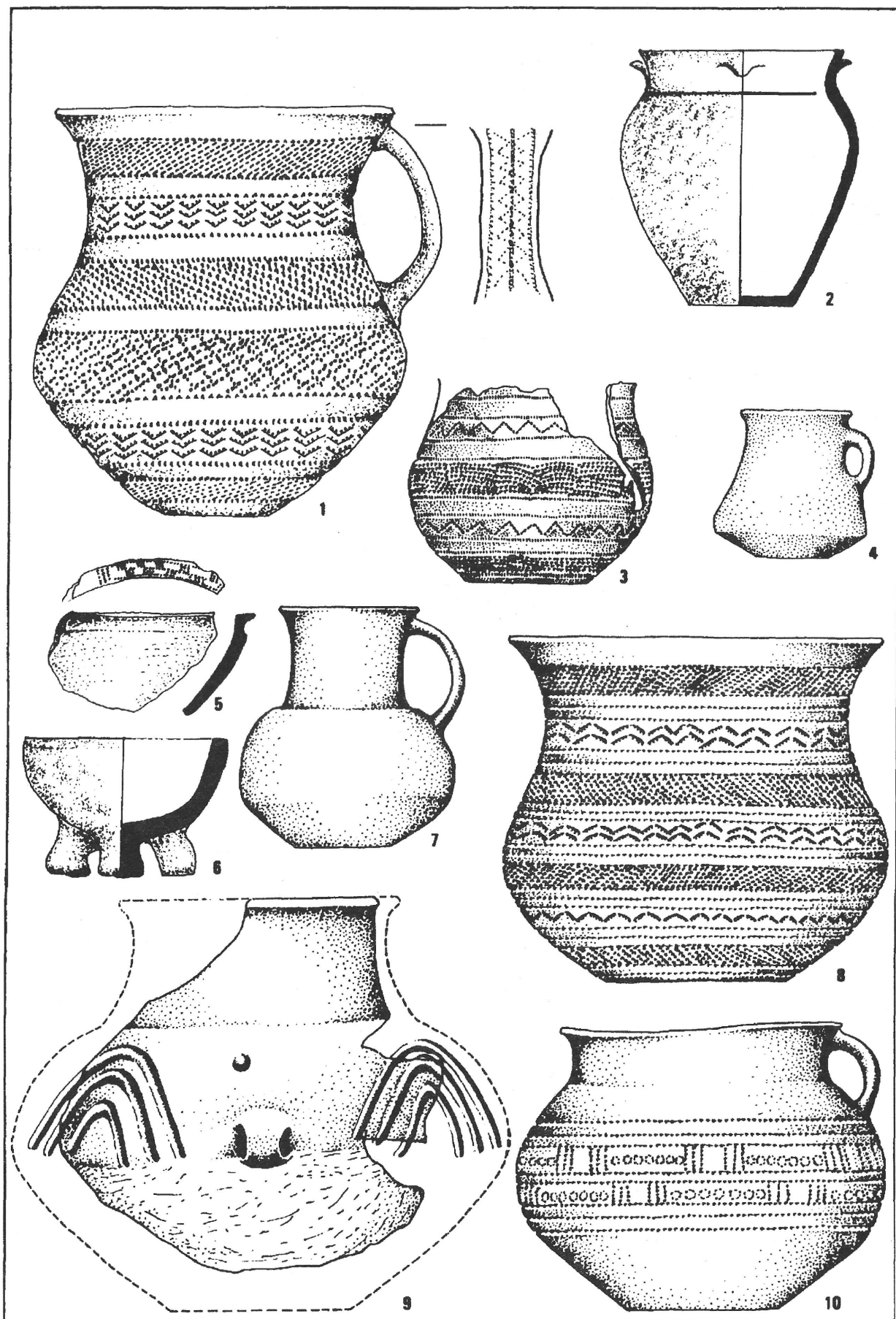

7. kép. Szigetszentmiklós-II. vízcsőárok 1-4: 3. sír

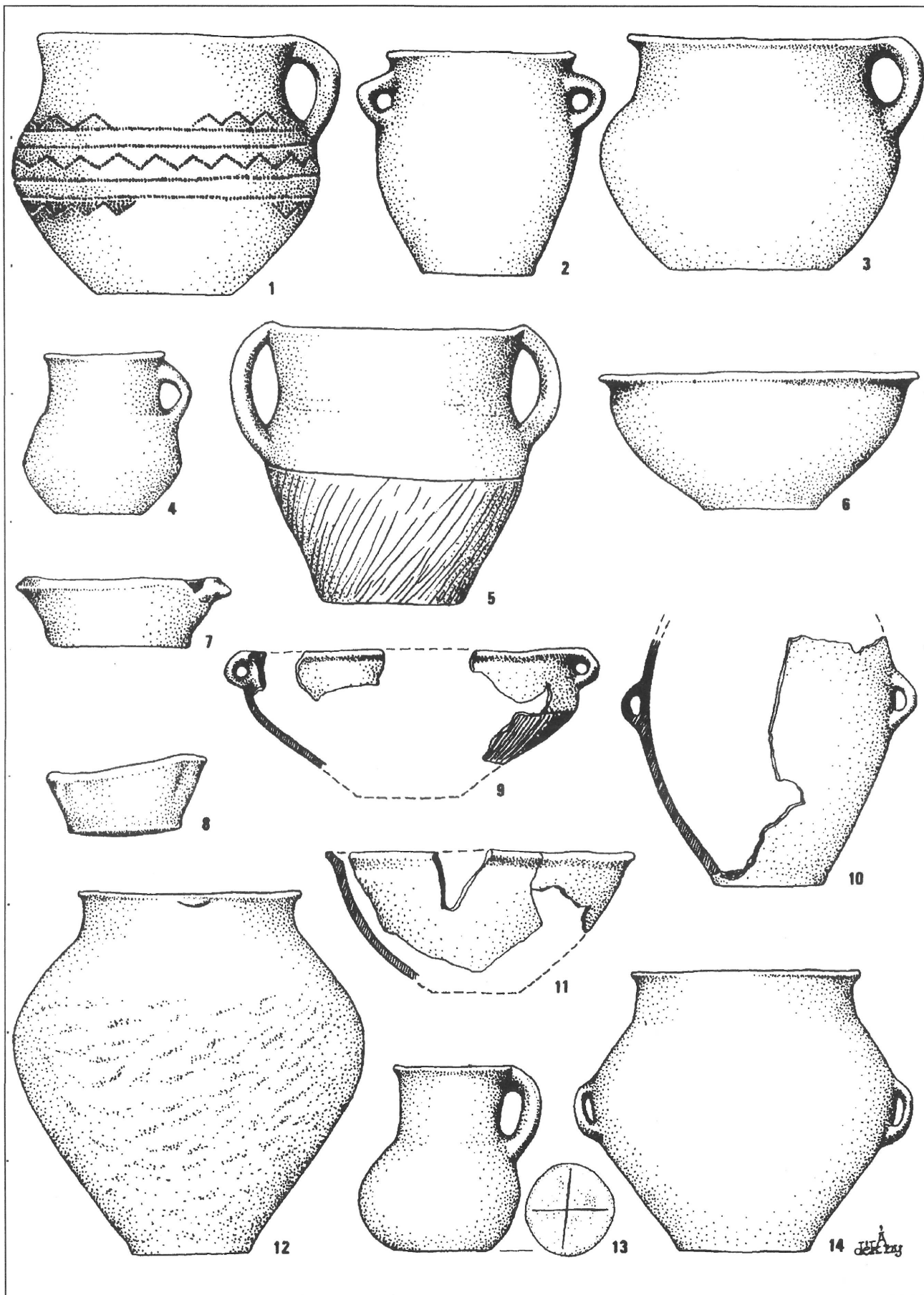

8. kép. 1-10. Szigetszentmiklós-II. vízcsőárok 1-3,5: 4. sír, 4,6-8: 5. sír, 9-10: 6. sír

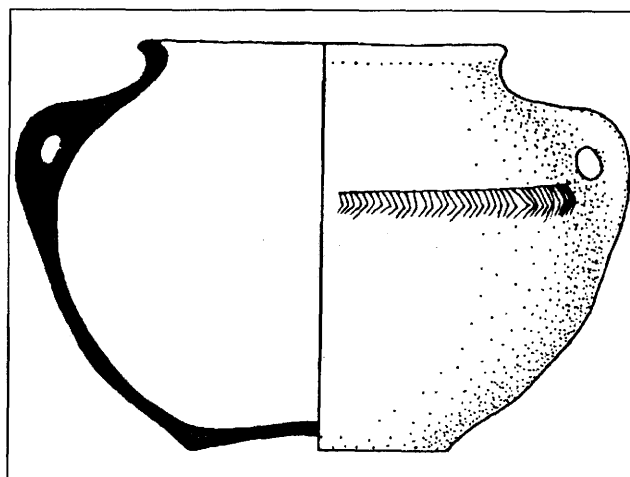

9. kép. 1: Budapest XXI, Csepel–Királyerdő u. 100, 2: Budapest XXI, Csepel–Gyimesi u.51. 3: Budapest XXI, Csepel–Kökényesi u. 19, 4. Budapest XXI, Csepel–Damjanich u. 83, 5–10. Szigetszentmiklós-II. vízcsőárok: szorványleletek

10. kép. 1-14. Budapest XXI, Csepel-Hajós u. 2: 1-2. sír

11. kép. Budapest XXI, Csepel-Szilasi u. 17.

12. kép. Összehasonlító időrendi táblázat a korabrozokorról

KB	D U N Á N T Ú L			TISZAVIDÉK	ÉK MAGYARORSZÁG	KB
	NY — ÉNY	K Ö Z É P	B U D A P E S T			
III b a	GÁTA /WIESELBURG/	KISAPOSTAG	/KULCS/ NAGYRÉV SZIGET- SZENTMIKLÓS /KÉSŐ/ BUDAFOK DIÓSD	NAGYRÉV /KÉSŐ/ TÓSZEG	HATVAN	III b a
II b	LAJTA /OGGAU/		NAGYRÉV /KORAI/	BUDATÉTÉNY	NAGYRÉV /KORAI/	↑ ↑ ↑ NYÍRSÉG
II a	SOMOGYVÁR- VINKOVCI /KÉSŐ/	SOMOGYVÁR- VINKOVCI /KÉSŐ/		HARANGÉDÉNY- CSEPEL TÖKÖL, HOLLANDI BÉKASMEGYER	/ÖKÖRHALOM- KÖTÖRÉS/	
I	MAKÓ /KOSIHY-ČAKA/ SOMOGYVÁR- VINKOVCI /KORAI/ VUCEDOL C	MAKÓ /KOSIHY-ČAKA/ SOMOGYVÁR- VINKOVCI /KORAI/	MAKÓ /KOSIHY-ČAKA/ ARANYHEGY BUDAÖRS	MAKÓ /KOSIHY-ČAKA/	MAKÓ /KOSIHY-ČAKA/	I

FRÜHBRONZEZEITLICHE BESTATTUNGEN
AM ÖSTLICHEN UFER DER CSEPEL-INSEL BEI BUDAPEST

Im Verlauf der vergangenen mehr als hundert Jahre kamen kleinere und größere Gräbergruppen, die Details mehrerer Gräberfelder, ferner einzelne Gräber mit Glockenbechern im nördlichen Teil der Csepel-Insel zum Vorschein. (Abb. 1) In diesem Beitrag werden die am östlichen Ufer der Csepel-Insel freigelegten und zufällig vorgekommenen Grabfunde behandelt.

Ich bin der Meinung, daß die im großen Teil Europas verbreiteten Glockenbecher eine Einheitlichkeit suggerierende Benennung "Glockenbecherkultur" nicht begründen. Anstatt deren führte ich die Benennung "Glockenbecher-Csepel-Gruppe" ein, die das Wesen besser ausdrücken kann. Dieser Name wurde auch von den ausländischen Forschern angenommen.¹⁻¹⁰

Am östlichen Ufer der Csepel-Insel von Süden nach Norden werden die Bestattungen folgender Fundorte bekanntgemacht:

1. Szigetszentmiklós, Alsóbuca. ¹¹ Vermutlich fünf Brandschüttungsgräber (Abb. 2, a-c, Abb. 5, 1-6).
2. Szigetszentmiklós, Teleki-Str. 45. ¹² Ein Körpergrab (Abb. 6, 1-2).
3. Szigetszentmiklós-II. Wasserleitungsgraben und die Linie der Autobahn M0. ¹³⁻¹⁶ 1972 wurden sieben Gräber freigelegt und einige Einzelfunde gesammelt (Abb. 3-9) 1988-89 wurden noch 13 Gräber und weitere zwei Siedlungsbestattungen erschlossen.
4. Budapest XXI, Csepel, Királyerdő Str. 100. ¹⁷ Vermutlich ein einziges Brandschüttungsgrab. (Abb. 9, 1)
5. Bp. XXI, Csepel, Gyimesi Str. 51. Vermutlich ein einziges Brandgrab. (Abb. 9, 2)
6. Bp. XXI, Csepel, Hajós Str. 2. ¹⁸ Zwei Urnengräber. (Abb. 10, 1-14)
7. Bp. XXI, Csepel, Kökényesi Str. 10. ¹⁹ Brandgrab. (Abb. 9, 3)
8. Bp. XXI, Csepel, Damjanich Str. 83. ²⁰ Vermutlich mehrere Urnengräber. (Abb. 9, 4) - Budapest XXI, Csepel, Szilas Str. Hier kam eine kleine Aphore vor (Abb. 11), die einigen Gefäßen der Schnurkeramik ähnelt. ²¹ Sie gelangte wahrscheinlich mit den Glockenbechern auf unser Gebiet, als sich die Träger der Glockenbecher mit der Bevölkerung der späten Schnurkeramik berührten und sie teilweise zusammenlebten. Die Amphore könnte in einem Grab vorgekommen sein.

Die Fundorte liegen ausnahmslos in der Uferzone der Donau, so, daß sich die Siedlungen unmittelbar am Ufersaum befinden. Die Bestattungen liegen ein wenig weiter, etwa 200-300 m entfernt vom Ufer, in einer verhältnismäßig schmalen Zone, und sie folgen der sich manchmal mehrere km lang ziehenden, kaum unterbrochenen Kette der Siedlungen.²²

Die Bevölkerung der Glockenbecher-Csepel-Gruppe ließ sich in kleineren Gruppen bestatten. Die kleinen Gräbergruppen bildeten größere Bestattungseinheiten, die sich aneinander mit lockeren oder dichteren Fäden knüpften. Diese größeren Einheiten vertraten vielleicht auch die lebenden Einheiten der Bevölkerung, und sie waren durch unbewohnte Gebiete umgeben, in denen auch keine Bestattungen vorkamen.²³⁻²⁶

Von den Regeln abweichend tauchen auch Siedlungsbestattungen - obwohl nur ausnahmsweise - auf der Csepel-Insel auf. Diese Toten wurden von dem gewöhnlichen Bestattungsritus abweichend, vermutlich mit einem anderen Zweck innerhalb der Siedlung begraben.

Auch am östlichen Ufer der Csepel-Insel ist kennzeichnend, daß der überwiegende Teil der Bestatteten durch Brandgräber vertreten ist, und die Skelettgräber nur in niedriger Zahl vorkommen. Von den hier gefundenen und freigelegten 34 Gräbern waren nur vier Skelettgräber. Die zweierlei Art der Verbrennung kann wegen der Lückenhaftigkeit der authentischen Angaben genau nicht abgesondert werden. Im Falle unsicherer Herkunft der Glockenbecher (Abb. 5, 2-3, 6-7) ist es aufgrund ungarischer Parallelen eher an Brandschüttungsgräber zu denken: von den durch Ausgrabungen

freigelegten ungarischen Glockenbechern kam nämlich nur ein einziges Exemplar in einem Urnengrab vor. Größtenteils wurden sie in Brandschüttungsgräbern gefunden, und nur wenige in Skelettgräbern.²⁸

In der Umgebung von Budapest überwiegen die Skelettgräber, in denen Gefäße beigegeben wurden, die auch in den Urnengräbern üblich sind. Der bedeutende Teil dieser Gefäße kommt in der Somogyvár-Vinkovci-Kultur vor. Der Körperritus ist also auch in Ungarn in erster Linie nicht an die Glockenbecher zu knüpfen.²⁹ Im großen Gräberfeld von Békásmegyér scheint die Anordnung der Gräber mit Glockenbecherbeigaben unter den überwiegenden Urnengräbern ebenmäßig zu sein. Auch am östlichen Ufer der Csepel-Insel herrschen die Urnenbestattungen vor, was den Bestattungsritus betrifft, und das ist eine örtliche Charakteristik.³⁰⁻³¹

Unter den Beigaben erscheinen die kennzeichnenden Glockenbecher in dergleichen Form, Farbe und mit derselben Verzierung wie in großen Gebieten Mitteleuropas (Abb. 5, 2-3, 6-7, Abb. 6, 1-4, Abb. 7, 4, Abb. 9, 1, 3, 8). Der von L. Hájek für den ältesten gehaltene sog. "maritime" Typ fehlt auch in Ungarn nicht,³³ und die Ähnlichkeit zwischen den Glockenbechern beider Gebiete offenbart sich auch noch in der gleichmäßigen Anwendung der Inkrustation. Das bezieht sich auf die Schüsseln, meistens Fußschüsseln, ebenfalls des verzierten Randes. (Abb. 9, 5-6). Ihre westliche Herkunft - wie auch die anderer Funde - ist für sehr wahrscheinlich zu halten. Der auf dem Fundort 3 gesammelte und der auf dem Fundort 6 in einem Urnengrab vorgekommene größere Henkelbecher, die auf dem Bauch mit bei den Glockenbechern üblicher Stempeltechnik verziert wurden, gelten als Sondererscheinungen (Abb. 9, 10, Abb. 10, 10). Diese Gefäße betrachte ich eher als örtliche Nachahmungen.³⁴⁻³⁸ Die in großer Anzahl vorgekommenen Henkelbecher mit kugeligem Körper und niedrigem Hals halte ich in Ungarn für fremd (Abb. 5, 5, 7, Abb. 8, 3, Abb. 10, 4, 13). Ihre besten Parallelen sind in Österreich, Böhmen und Mähren in großer Zahl bekannt.³⁶ In Ungarn haben sie keinen Vorläufer. Der Zusammenhang wird auch noch durch die kennzeichnende, kreuzförmig oder ähnlich eingeritzte Verzierung betont, die auf dem Boden mancher Näpfe erscheint (Fundort 2, Grab 3: Abb. 7, 3, Hasjós Str. 2: Abb. 10, 13, Streufund, Abb. 9, 7).³⁷

Trotz ihrer unleugbaren Ähnlichkeit unterscheiden sich die meisten tiefen Schüsseln durch ein kleines, aber wichtiges Detail von den Schüsseln der westlichen Gebiete. Das Profil der ungarländischen Exemplare ist S-förmig (Abb. 5, 4, Abb. 6, 5, Abb. 8, 2, 4, Abb. 10, 6, 9, 11),⁴⁰ die westlichen Schüsseln sind meistens halbkugelig.⁴¹ Aber die paarweise angeordneten Henkel erscheinen auf beiden Gebieten ähnlich.⁴² Die ungarländischen Schüsseln, wie auch andere Gefäßformen, weisen in der gegensätzlichen Richtung, d. h. eher Süden, in der Somogyvár, Vinkovci-Kultur Beziehungen auf.⁴³ Die sich unter den in Ungarn bzw. in Böhmen und Mähren vorgekommenen Schüsseln in vielen Details äußernden Ähnlichkeiten können vielleicht ebenfalls in den Funden der Somogyvár-Vinkovci- und Makó-Kultur wurzeln.

Am Fundort 1 kam eine besondere Schüssel zum Vorschein. Auf dem Boden sind zwei große, lange ovale Durchbrechungen zu sehen, und auf der Seite sind winzige Löcher zu finden (Abb. 5, 1). In Csepel, in der Siedlung bei der Hollandi Str., kam ein ähnliches Bruchstück auf dem Boden mit fünf Löchern vor.⁴⁴ Mehrere genaue Analogien sind unter den mährischen Grabfunden bekannt.⁴⁵ Zweifellos ist, daß die Herkunft ihrer Benutzung nach Nordwesten führt. Unter den ungarischen Grab- und Siedlungsfunden erscheinen die Henkelkrüge mit langem Hals und bikonischem oder abgerundetem Körper sehr häufig.⁴⁶ Mehrere Exemplare dieses Typs kamen auch am östlichen Ufer vor (Abb. 8, 1, 8, Abb. 9, 4, 7) obwohl seltener. Aber ähnliche Krüge kamen nicht nur in den Fundkomplexen der Glockenbecher, sondern auch der späten Schnurkeramik in Böhmen und Mähren zum

Vorschein.⁴⁸ Nach der Meinung der tschechisch-mährischen Forschung ist das Erscheinen dieser Typen der Wirkung aus dem Karpatenbecken her zu danken.⁴⁹ Damit können wir vollkommen übereinstimmen. Das Vorhandensein und die Häufigkeit der Henkelkrüge mit langem Hals unter den Funden der Glockenbecher-Csepel-Gruppe sind als eine der von uns nachdrücklich auch mehrmals betonten Offenbarungen der bedeutenden typologischen Beziehungen mit den südlichen Gebieten (Somogyvár-Vinkovci-Kultur) zu betrachten.⁵⁰ Die Tatsache, daß danach keine Glockenbecher, sondern Henkelkrüge südlichen Ursprungs in den meisten Körpergräbern z. B. des Gräberfeldes von Békásmegyér gefunden wurden, unterstrich die südliche Herkunft ebenfalls.

Die Töpfe mit breitem Mund, mit S-Profil, mit vier flachen Buckeln unter dem Rand und häufig mit rauher Oberfläche kommen auch unter den, am östlichen Ufer freigelegten Grabfunden vor (Abb. 8, 5, Abb. 9, 2, Abb. 10, 12), aber sie sind auf allen ungarischen Fundorten, sowohl unter den Siedlungs- als auch unter den Grabfunden allgemein bekannt.⁵¹ Sie werden von uns als örtliche Gebilde betrachtet. Die Töpfe erscheinen auch unter den böhmischen und mährischen Grabfunden in ähnlicher Form ziemlich häufig.⁵² Vorläufig ist nicht zu entscheiden, ob man die recht ähnlichen Töpfe infolge einer parallelen Entwicklung voneinander unabhängig herzustellen begann, oder die Wirkung eines fremden (vielleicht südlichen) Gebietes in ihrem Auftauchen zur Geltung kam. Ähnliche Töpfe sind nämlich in der Makó- und Somogyvár-Vinkovci-Kultur häufig zu beobachten.⁵³ Die besten Parallelen der seltener zweihenkligen Töpfe (Abb. 10, 2, 5) sind ebenfalls in der Makó-, überwiegend aber in der Somogyvár-Vinkovci-Kultur bekannt.⁵⁴ Dieselbe Frage bezieht sich auch auf die bauchigen oder schlankeren zweihenkligen Amphoren und Urnen (Abb. 8, 6, 10, Abb. 9, 9, Abb. 10, 14),⁵⁵ die in ähnlicher Form, aber abweichender Zahl in den Glockenbecher-Komplexen beider Gebiete erscheinen. Der Grund der abweichenden Zahl ist natürlich die hohe Anzahl der Urnenbestattungen in Ungarn und ihre niedrige Anzahl in Böhmen und Mähren. Im Gegensatz dazu wurden überraschend ähnliche bauchige Amphoren in den zahlreichen Körpergräbern der Schnurkeramik beigegeben.⁵⁶ In der Umgebung von Budapest leite ich die, den Amphoren ähnlichen Glockenbecher-Urnen und auch die hohen Töpfe aus den ungarischen Traditionen, d.h. aus dem Kreis der Makó- und Somogyvár-Vinkovci-Kultur ab.⁵⁷

Auf zwei Amphoren des Fundortes 3 kommen die in umgekehrter V-Form angewandten Leistenverzierungen sich parallel wiederholend vor (Abb. 8, 6, Abb. 9, 9), und sie erscheinen auf einem kleinen Napf zusammen mit anderer Motiven (Abb. 7, 2). Die Leistenverzierung der Amphoren erschien sowohl im Gräberfeld von Békásmegyér als auch in der Siedlung der Hollandi Str. in Csepel in ähnlicher Ausführung.⁵⁸ Ähnliche plastische Verzierung kommt in Böhmen, Mähren und in Österreich ebenfalls vor, hauptsächlich in der jüngeren Periode der Schnurkeramik, aber auch in den

Glockenbecher-Komplexen. Es ist aber wahr, daß die Formgebung nicht der unserer gewöhnlichen entspricht.⁵⁹ Die Leistenverzierung der Gefäße als Verzierungstechnik – obwohl mit unterschiedlichem Muster – erschien schon in der Somogyvár-Vinkovci-⁶⁰ und auch in der Makó-Kultur,⁶¹ und wenn man sie nicht selbständig anzuwenden begann, sind ihre Vorbilder ebenfalls in den erwähnten Kulturen zu suchen.

Von den erwähnten Gefäßen hat der leistenverzierte kleine Napf einen scharf bikonischen unteren Teil (Abb. 7, 2), wie die Gefäße mit asymmetrischen Henkeln, die in der Somogyvár-Vinkovci-Kultur, aber vielmehr in der Ljubljana- bzw. Vučedol C-Kultur ebenfalls heimisch sind.⁶²⁻⁶³ In der Siedlung am Donauufer, die zum Fundort 3 gehört, wurde ein großer Krug mit asymmetrischen Henkeln in einer Opfergrube gefunden, dessen Form und die asymmetrisch angeordneten Henkel an die Krüge der Somogyvár-Vinkovci-Kultur erinnern.⁶⁴ Die plastische, sog. Schnurbartverzierung unter dem Bandhenkel und dem gegenüber kommt in den Glockenbecher-Komplexen in Böhmen, Mähren und auch in Ungarn häufig vor. Die Verzierung halte ich für eine, durch Einschnitte flüchtig ausgeführte Nachahmung der Zonenverzierung der Glockenbecher. Man hat das Gefühl, als ob die Form und Verzierung dieses Gefäßtyps die Wirkung der südlichen und westlichen Gebiete in sich fassen würde.

Nach der Analyse der am östlichen Ufer der Csepel-Insel vorgekommenen Grabfunde ist festzustellen, daß sich diese in die Einheit anderer ungarischer Funde der Glockenbecher-Csepel-Gruppe, genauer in deren ältere Phase zur Zeit der IIa-Phase der Frühbronzezeit einpassen (Abb. 12). Ferner ist feststellbar, daß der bedeutende Teil der Keramik, die Glockenbecher, ihre kennzeichnenden Begleiter ausgenommen, mit der jüngeren Somogyvár-Vinkovci-Kultur und mit deren jüngerer Phase, der gleichzeitig entstandenen Protonagyrev- oder frühen Nagyrev-Kultur, verwandt ist, und damit eine Kultureinheit bildet. Darum erweiterte ich meine früheren Feststellungen damit, daß die südlichen Komponenten, die auch die materielle Kultur der jüngeren Periode der Somogyvár-Vinkovci-Kultur, die Nyírség-, Pitvaros-, die siebenbürgische Roşia-, die Schneckenberg-Glina III-, sogar die Jigodin-Kultur und die am fernsten befindliche moldauische Edinetz-Kultur und ihre ähnliche Keramik ins Leben brachten, beim Zustandekommen der Glockenbecher-Csepel-Gruppe und der frühen Nagyrev-Kultur die bedeutende Rolle spielten. Diese Wirkung äußerte sich früher auch beim Zustandekommen der Vučedol C- und Ljubljana-Kultur.⁶⁵ Nach Nordwesten sind die fernsten Wirkungen in der böhmisch-mährischen späten Schnurkeramik und in der Glockenbecher-Kultur nachzuweisen. Ich bin der Meinung und mit N. Kalicz stimme ich darin überein, daß diese Umwandlung und die in der materiellen Kultur in großem Gebiet wahrnehmbaren vielen gemeinsamen Kennzeichen vielleicht mit der Verbreitung der kupfernen Halslochäxte im 3. Jahrtausend v. Chr. in Verbindung stehen können.⁶⁶